

UiT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Det juridiske fakultet

Formuesverdier og verdifastsetting i sivile søksmål

Hva er en formuesverdi, og hvordan beregne tvistesummen, jf. tvisteloven kapittel 17

—
Kristian Rytter

Liten masteroppgave i rettsvitenskap vår 2014

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	3
1.1. Rettslig plassering og problemstilling	3
1.2. Rettskilder og historikk	4
1.3. Hensyn og menneskerettslige rammer.....	6
1.4. Avhandlingens oppbygning	9
2. Begrepet og verdsettelsesreglenes funksjon i loven	9
2.1. Innledning.....	9
2.2. Forliksrådets kompetanse	10
2.3. Småkravsprosess	11
2.4. Ankebegrensningsregelen i tvl. § 29-13 første ledd.....	13
3. Formuesverdier	14
3.1. Innledning.....	14
3.2. Betydningen av rettsgrunnlaget for rettskravet i saken	16
3.3. Vilkår knyttet til objektet (gjenstanden) for søksmålet	17
3.4. Vilkår knyttet til saksøkers underliggende interesse i søksmålet.....	18
3.4.1. Utgangspunktet: ideelle interesser er ikke formuesverdier	18
3.4.2. Subjektiv eller objektiv målestokk?.....	19
3.4.3. Grensen mellom økonomiske og ideelle interesser, utviklingen i praksis	21
3.4.4. Blandede interesser	32
4. Verdifastsettelse av formuesverdier.....	35
4.1. Innledning.....	35
4.2. Verdifastsettelse av det enkelte krav	36
4.2.1. Fremgangsmåten og intensiteten i rettens prøvning av verdien	36
4.2.2. Skjæringstidspunktet for vurderingen av kravets verdi	36
4.2.3. Hovedregelen i tvl. § 17-2 – hvilket utmålingsprinsipp gjelder?	37
4.2.4. Fradrag for erkjente beløp og differanse ved anke	40
4.2.5. Særlig om utmåling av rateytelser og vedvarende forpliktelser	42
4.3. Verdifastsettelse når det foreligger flere krav eller parter	42
4.3.1. Hovedregelen i tvl. § 17-3 – hvilke krav kan legges sammen?	42
4.3.2. Prinsipale og subsidiære krav.....	44
4.3.3. Flere saksøkere eller saksøkte	45
5. Avsluttende merknader	46
6. Kildeliste	47

1. Innledning

1.1. Rettslig plassering og problemstilling

Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile saker (tvisteloven) (heretter forkortet tvl.) trådte i kraft 1. januar 2008, og avløste tvistemålsloven av 1915¹. Etter lovgivers syn er det med loven lagt til rette for et kulturskifte i norsk sivil rettspleie.² Blant de tilsiktede grunnleggende endringene er en økt vekting av proporsjonalitetsprinsippet.

Et problem med tvistemålsloven av 1915 var at *”behandlingen [av sivile saker] savner i betydelig grad proporsjonalitet.”*³ Selv om det fantes regelsett om forenklet behandling av tvister med lav tvistesum, ble disse anvendt i for liten utstrekning. Det var derfor tvistemålsutvalgets syn at *”[h]ensynet til proporsjonal behandling må i tvisteloven få et helt annet gjennomslag enn det har hatt i tvistemålsloven.”*⁴ Eller sagt med andre ord; *”Håndteringen av den enkelte sak skal gjennomføres av et proporsjonalitetsprinsipp, slik at saksbehandlingens omfang står i forhold til tvistens betydning”.*⁵

Blant mekanismene i tvisteloven som skal sørge for proporsjonal behandling av den enkelte sak, finner vi småkravsinstituttet, ankebegrensningen i tvl. § 29-13 første ledd og reglene om behandling i forliksrådet.⁶ Felles for disse regelsettene er at de bruker begrepet *”formuesverdi”* som avgrensningsmarkør for sitt anvendelsesområde. En hovedproblemstilling i denne avhandlingen er for det første å klargjøre hva som ligger i dette begrepet, eller mer presist; når anses en sak å omhandle en formuesverdi? Særlig er det grensen mot de ideelle verdiene som skaper problemer i praksis.

Selv om en sak gjelder formuesverdier, ligger det en ytterligere avgrensningsmarkør for regelsettene anvendelsesområde i at formuesverdien ikke må ha en verdi som overstiger kr 125 000. Fellesregler om verdifastsettelsen er gitt i tvl. kapittel 17. Etter § 17-2 første ledd skal fastsettingen av formuesverdien settes til *”den verdi kravet har for saksøkeren”*. Den andre hovedproblemstilling i denne avhandlingen er dermed å avklare hvilket utmålingsprinsipp som gjelder. Videre oppstår det ytterligere spørsmål når det foreligger flere krav/formuesverdier i én og samme sak. Det kan være at saksøker gjør gjeldende flere krav i

¹ Lov 13. august 1915 nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven)

² Innst. O. nr. 110 (2004-2005) punkt 25

³ NOU 2002: 32 A s. 114

⁴ NOU 2002: 32 A s. 114

⁵ Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s. 13

⁶ Av andre regelsett som skal sikre en proporsjonal behandling av saken, kan nevnes tvl. §§ 21-7 og 21-8 som gir retten adgang til å tilpasse omfanget av bevisførselen til sakens viktighet.

samme sak, eller at saksøkte gjør gjeldende motkrav. Hvordan tvistesummen skal beregnes i disse tilfellene utgjør den tredje hovedproblemstillingen i avhandlingen.

1.2. Rettskilder og historikk

Tvisteloven ble vedtatt i 2005, og trådte i kraft i 2008. Begrepet *”formuesverdier”* finnes i fem av lovens paragrafer; §§ 6-2 annet ledd, 6-10 annet ledd, 10-1 annet ledd, 17-1 annet ledd og 29-13 første ledd. En sammenfattende fremstilling av reglene gis i punkt 2. Reglene om verdiberegning av formuesverdien står i tvl. kapittel 17. Særlig for verdifastsettelsesreglene er lovteksten den helt sentrale rettskilden. De fleste sentrale rettsspørsmålene er regulert på en presis måte. Årsaken er at lovgiver anså det for viktig *”ved utformingen av verdifastsettelsesreglene... at de skal være enkle å praktisere.”*⁷

Nytt i tvistemålsloven av 1915 var innføringen av forliksrådene som meklingsinstitusjoner med begrenset domsmyndighet.⁸ Forliksrådene hadde domskompetanse i alle saker om formuesverdier under kr 500, og i gjelds- og uteblivelsessaker opp til kr 5000. Det var i loven §§ 8-15 gitt regler om verdifastsettelse av tvistegjenstanden. Etter gjentatte økninger av beløpsgrensene for tvungen forliksrådsbehandling, ble grensene i sin helhet opphevet i 1993.⁹ Endringen medførte en betydelig utvidelse av forliksrådets kompetanse. Nytt i tvistemålsloven av 1915 var videre innføringen av krav om ankesum for ankerett til lagmannsretten og Høyesterett. Kravet til ankesummens størrelse økte jevnlig frem til den nye tvisteloven av 2005 trådte i kraft.

I 1986 ble regler om forenklet rettergangsordning vedtatt.¹⁰ Behandling etter denne prosessformen forutsatte samtykke fra begge parter. I 1990 ble det innført obligatorisk plikt til forenklet behandling for gjeldssaker der tvistegjenstanden var under kr 20 000.¹¹ I 2000 ble det innført obligatorisk forenklet behandling for alle saker, herunder også gjeldssaker, om formuesverdier under kr 20 000.¹²

Arbeidet med den nye tvisteloven ble igangsatt ved at tvistemålsutvalget ble nedsatt i 1999. Utvalget leverte sin innstilling NOU 2001:32, som er publisert i to bind; bind A og B. Under arbeidet i utvalget var det fokus på at behandlingen av sivile saker skal styres av et

⁷ NOU 2001: 32 B s. 813

⁸ Forliksrådinstittutets forgjenger var forlikskommisjonene, som imidlertid utelukkende hadde en meklingsfunksjon.

⁹ Lov 26. august 1990 nr. 54

¹⁰ Lov 27. august 1986 nr. 48

¹¹ Lov 24. august 1990 nr. 54

¹² Lov 28. april 2000 nr.34

proporsjonalitetsprinsipp, og det var derfor særlig et siktemål at flere saker skal behandles ved småkravsprosess.¹³ Forlikrårdsordningen var allerede praktisk viktig. I utvalget var det enighet om at forlikrårdsbehandlingen skulle være tvungen i saker om formuesverdier, men flertallet innstilte på at forlikrådets kompetanse til å avsi dom i saker om formuesverdier skulle oppheves, med mindre begge parter begjærer dom.¹⁴ Ankebegrensningsregelen ønsket utvalget i sin helhet videreført, men slik at ankesummen ble økt.¹⁵ For Høyesterett ble kravet om ankesum i sin helhet foreslått fjernet.¹⁶ Verdifastsettelsesreglene i tvistemålsloven av 1915 §§ 8-15 ble foreslått videreført, men prøvingen er forutsatt å være langt mer intensiv, jf. om denne problemstillingen nedenfor i punkt 4.2.¹⁷

Justisdepartementet fulgte i det vesentligste opp utvalgets forslag i Ot.prp. nr. 51 (2004-2005). Til forskjell fra utvalget fant departementet at forlikrådet bør ha domsmyndighet i saker om formuesverdier under kr 125 000, dersom én part begjærer dom.¹⁸ I Justiskomiteens Innst. O. nr.110 (2004-2005) ble det dernest foreslått å vedta ny tvistelov. Innstillingen inneholder uttalelser om komiteens syn på prinsipielle sider ved norsk prosess, herunder betydningen av proporsjonal behandling av tvistesaker. Ut over dette finnes det imidlertid få uttalelser om motivene bak konkrete regelsett, derunder enkeltbestemmelser.

Særlig i NOUen, men også i odelstingstingsproposisjonen, er begrepet formuesverdier og verdifastsettelsesreglene forholdsvis inngående drøftet. Disse kildene er følgelig viktige for å besvare problemstillingene i avhandlingen. I og med at de nåværende reglene om formuesverdier og verdifastsettelse i stor grad tar sikte på å videreføre tidligere rett under tvistemålsloven, vil også kilder tilknyttet den tidligere loven være relevante.

Med hensyn til rettspraksis har Høyesteretts ankeutvalg¹⁹ avsagt flere kjennelser relatert til ankebegrensningsregelen i tvisteloven § 29-13 første ledd. I forhold til tvistemålsloven §§ 356 og 357 (ankebegrensning til lagmannsretten og Høyesterett), samt verdifastsettelsesreglene i §§ 8 til 15, har kjæremålsutvalget avsagt en rekke kjennelser. Da tvisteloven, slik

¹³ NOU 2001: 32 A s. 317 flg.

¹⁴ NOU 2001: 32 A s. 284

¹⁵ NOU 2001: 32 B s. 776

¹⁶ Dette må sees i sammenheng med at reglene om ankerett ble snudd på hodet. Der kjæremålsutvalget tidligere kunne nekte anker fremmet (siling), ble tilstanden nå at rett til ankebehandling forutsatte samtykke, jf. tvl. § 30-4 første ledd første punktum.

¹⁷ NOU 2001: 32 B s. 808

¹⁸ Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s. 97

¹⁹ I tvistemålsloven het ankeutvalget kjæremålsutvalget. Anke over kjennelser og beslutninger ble kalt kjæremål. Da tvisteloven trådte i kraft i 2008 endret kjæremålsutvalget navn til Høyesteretts ankeutvalg. Kjæremål heter nå anke over kjennelser og beslutninger. I denne avhandlingen benyttes betegnelsen kjæremålsutvalget for alle kjennelser avsagt under tvistemålsloven, og tilsvarende betegnelsen ankeutvalget for kjennelser avsagt under tvisteloven.

gjennomgangen foran viser, i det vesentlige viderefører tidligere rettstilstand på området, er tidligere praksis etter mitt syn relevant og viktig. Samlet sett er kjæremåls- og ankeutvalgets praksis et svært viktig bidrag til en avklaring av hva som ligger i begrepet formuesverdier, og innholdet i reglene om verdifastsetting. En viktig del av denne avhandlingen består derfor i å systematisere og analysere kjennelsene.

Det kan problematiseres hvilken rettskildemessig vekt ankeutvalgets kjennelser har. I teorien har blant annet Jan Fridthjof Bernt hevdet at ankeutvalget neppe føler seg bundet av tidligere praksis dersom det mener denne er uheldig.²⁰ Han begrunner dette i to forhold. For det første at det gjelder lempeligere saksbehandlingsregler for ankeutvalget enn ved alminnelig behandling. For det andre fremholder han at forutberegneligheten av ankeutvalgets kjennelser er begrenset for private parter. Mot Bernts argumenter kan det innvendes at ankeutvalget i en rekke saker viser til tidligere kjennelser for å utpense rettsregelen. Således er det nok i større grad spørsmål om gradforskjeller mellom dommer og kjennelser hva angår deres vekt. Ankeutvalget er øverste ankeinstans for kjennelser, jf. tvl. § 30-1 annet ledd. Ankeutvalget settes med tre dommere, og kjennelsene begrunnes, jf. tvl. § 19-6 og domstolloven²¹ (dstl) § 5. Kjennelsene publiseres gjennomgående, og er i dag lett tilgjengelige på nett. Ankeutvalgets kjennelser har følgelig etter mitt syn generell relevans. I den konkrete sak må man imidlertid, som Bernt også fremholder, harmonisere og veie begrunnelsen opp mot andre rettskildefaktorer.

I juridisk teori er begrepet formuesverdier og verdifastsettelsesreglene forholdsvis overfladisk behandlet. Den mest omfattende fremstillingen er kommentarutgaven til tvisteloven (heretter forkortet Schei mfl.).²² Videre har Jens Edvin A. Skoghøy i noen grad behandlet innholdet av begrepet formuesverdier, men ikke verdifastsettelsesreglene (heretter forkortet Skoghøy).²³ Også Anne Robberstad og Jo Hov berører temaet, men fremstillingen er svært kortfattet.²⁴ Et gjennomgående trekk i den nevnte juridiske teorien, er at den svært sjelden går lenger enn til å gjengi innholdet i NOUen. Det er derfor få selvstendige synspunkter og problematiseringer. Generelt gjelder likevel at standpunkter inntatt i teorien vil bidra til å styrke vekten av uttalelser i NOUer.

1.3. Hensyn og menneskerettslige rammer

Formålsbestemmelsen i tvl. § 1-1 nedfeller de viktigste hensynene en prosessordning må ivareta. I tillegg kommer at Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK)²⁵, med

²⁰ Jan Fridthjof Bernt og Synne Sæther Mæhle, *Rett, samfunn og demokrati*, Oslo 2007 s. 253

²¹ Lov 13. august 1915 nr. 6 om domstolene (domstolloven)

²² Tore Schei mfl., *Tvisteloven Kommentartutgave Bind I og II*, Oslo 2007

²³ Jens Edvin A. Skoghøy, *Tvistløsning*, 2. utgave, Son 2014

²⁴ Jo Hov, *Rettergang I*, Oslo 2010 og Anne Robberstad, *Sivilprosess*, Oslo 2009

²⁵ Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter

tilhørende rettspraksis fra Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD), slik dette er inkorporert med forrang gjennom menneskerettsloven²⁶, også stiller en rekke krav til norsk sivilprosess.

Tvisteloven § 1-1 første ledd fastslår at tvistelovens formål er å legge til rette for en rettferdig, forsvarlig, rask, effektiv og tillitsskapende behandling av rettstvister. I annet ledd fastslås dernest en rekke grunnleggende prinsipper som prosessen må tilfredsstillende for å være forsvarlig. Samlet skal disse prinsippene sørge for at saken får et materielt riktig utfall, og at samfunnet har tillit til domstolene. Proporsjonalitetsprinsippet står til dels i et motsetningsforhold til disse formålene. Isolert sett skulle en mer omfattende domstolsbehandling tilsi et mer betryggende avgjørelsesgrunnlag. Domstolsbehandling er imidlertid kostbart. Av denne grunn er det nødvendig å begrense prosessen så langt det lar seg gjøre, og proporsjonalitetsprinsippet er derfor lovfestet i § 1-1 annet ledd fjerde strekpunkt. Både småkravsprosessen, forlikrårdsordning og ankebegrensningsregelen er regelverk som er utformet i dette spennet. Formålet er å begrense omfanget av den totale rettsprosessen, samtidig som saksbehandlingen er materielt tilfredsstillende.

Et ytterligere perspektiv gjelder forholdet mellom disposisjonsprinsippet og proporsjonalitetsprinsippet. Begrepet formuesverdier og verdifastsettingsreglene sikrer proporsjonal behandling av den enkelte tvist gjennom lempeligere behandlingsregler og begrensning i ankeadgangen, se nedenfor i punkt 2. Etter disposisjonsprinsippet har imidlertid partene fri rådighet over saken. I forlengelsen kan det fremholdes at partene selv bør få bestemme hvor store ressurser de ønsker å bruke på prosessen. Mot dette må det innvendes at den praktiske situasjonen ofte er at én av partene ønsker å vidløftiggjøre saken, mens den andre ønsker saken avsluttet så raskt og billig som mulig. Her slår disposisjonsprinsippet kun delvis inn, og reglene om begrensninger på rettsprosessen ivaretar her den annen parts interesse i en rask og billig behandling. Videre må det innvendes at reglene om proporsjonalitet også tar sikte på å hensynta samfunnets kostnader til domstolsbehandling. Av denne grunn er for eksempel behandling i forlikrådet obligatorisk i små saker, uavhengig av om begge parter ønsker saken direkte brakt inn for tingretten.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon har gjennom praksis fra EMD blitt viktig som ramme for norsk prosesslovgivning. Særlig er det EMK artikkel 6 om retten til rettferdig rettergang i straffe- og sivile saker som har hatt betydning. EMD har i en rekke saker fremhevet at enhver sak må ha en saksbehandling som er så betryggende at prosessen,

²⁶ Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

helhetlig bedømt, er forsvarlig.²⁷ Dette innebærer blant annet at dersom en sak er komplisert, må det avsettes nok tid til behandlingen. Småkravsprosessen og forlikrådsinstituttet står nok, prinsipielt sett, i et visst motsetningsforhold til dette. For forlikrådsinstituttet er dette på generelt grunnlag påpekt av tvistemålsutvalget.²⁸ At småkravsprosessinstituttet og forlikrådsordningen generelt sett tilfredsstiller menneskerettighetene er imidlertid uproblematisk. I konkrete saker kan det likevel tenkes at prosessen konsentreres i så stor grad at den kan tenkes å komme i konflikt med EMK artikkel 6.

EMK oppstiller ikke noe krav om ankeadgang i sivile saker. For straffesaker er en begrenset ankeadgang nedfelt i tilleggsprotokoll 7²⁹ artikkel 2. Ettersom straffebegrepet i EMK også omfatter en rekke saker som i Norge behandles i sivile former, kan det tenkes å oppstå et visst motsetningsforhold når det gjelder ankebegrensningsregelen. Det kan for eksempel være at anke over gyldigheten av ileggelsen av et gebyr (som anses som straff etter EMK, men ikke etter norsk rett) avvises av lagmannsretten fordi gebyret er under kr 125 000. Det er foreløpig praksis at ankeadgangen kun gjelder i saker hvor tiltalte risikerer fengsel, og ikke ved ileggelse av økonomiske sanksjoner, herunder også bøter og gebyrer.³⁰ EMK tolkes imidlertid dynamisk, og rettstilstanden kan tenkes endret på dette punktet.

Umiddelbart kan nok regelsett som tar sikte på å konsentrere saksbehandlingen tenkes utelukkende å stå i et motsetningsforhold til kravet om en forsvarlig prosess. Det er imidlertid slik at regelsettene også er med på å fremme menneskerettighetene. For det første inneholder EMK artikkel 6 nr. 1 et krav om rettergang ”*within a reasonable time*”. Det vil være i strid med dette kravet om en prosess uten grunn trekker ut i tid. Partene har ofte behov for rask avklaring. For det andre inneholder EMK artikkel 6 et krav om ”*access to justice*” (domstolsadgang).³¹ Et av hovedformålene med småkravsprosessen var å senke terskelen i befolkningen for å bringe slike krav inn for domstolene, og således gjøre kravet om domstolsadgang til en realitet også for denne typen krav.³² Tilsvarende kan også fremholdes som en positiv virkning av forlikrådsinstituttet.

²⁷ For eksempel EMDs dom 6. Desember 1988 *Barberà, Messegué og Jabardo mot Spania* avsnitt 68 og EMDs dom 23. februar 1994 *Stanford mot Storbritannia* avsnitt 24

²⁸ NOU 2001: 32 A s. 261

²⁹ Europarådets protokoll nr. 7, 22. november 1984 til Konvensjonen om beskyttelse av menneskerettigheter og grunnleggende friheter

³⁰ Jørgen Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 3 utgave, Bergen 2011 s. 457

³¹ EMDs dom 21. Februar 1975 *Golder mot Storbritannia* avsnitt 36 og EMDs dom 28. mai 1985 *Ashingdane mot Storbritannia* avsnitt 55

³² NOU 2001: 32 A s. 317

1.4. Avhandlingens oppbygning

Avhandlingen er oppbygd slik at det i punkt 2 gis en redegjørelse for funksjonene til begrepet formuesverdier og verdifastsettelsesreglene i tvisteloven. Formålet er å plassere begrepet formuesverdier og verdifastsettelsesreglene i den praktiske konteksten de inngår i. I punkt 3 tolkes og fremstilles innholdet i begrepet formuesverdier. I punkt 4 gjøres det rede for verdifastsettelsesreglene i tvisteloven kapittel 17. Disposisjonen i punkt 4 gjenspeiler et synspunkt om at det kan trekkes et skille mellom verdifastsettelsen av det enkelte rettskrav (punkt 4.3), og hvordan tvistesummen beregnes når det gjøres gjeldende flere rettskrav i én og samme sak (punkt 4.4). Avslutningsvis gjøres noen betraktninger om rettspraksis' anvendelse av reglene harmonerer med reglenes tiltenkte funksjon (punkt 5).

2. Begrepets og verdsettelsesreglenes funksjon i loven

2.1. Innledning

Som presentert innledningsvis har begrepet formuesverdier og verdifastsettelsesreglene betydning som avgrensingsmarkører for virkeområdet for reglene om forliksrådets kompetanse (punkt 2.2), småkravsprosessinstituttet (punkt 2.3) og ankebegrensingsregelen i tvl. § 29-13 første ledd (punkt 2.4). Det er en indre sammenheng mellom disse reglene. Samlet utgjør de et eget parallelt system for behandling av tvister om formuesverdier under kr 125 000. Dette gjennomføres ved at en sak først må behandles i forliksrådet, og forliksrådet har kompetanse til å avsi dom dersom én av partene krever det, jf. tvl. §§ 6-2 og 6-10. En part som er misfornøyd med utfallet i forliksrådet, kan anlegge søksmål for tingretten. Saken skal som hovedregel gå etter reglene om småkravsprosess, jf. tvl. § 10-1 annet ledd bokstav a. Ingen av partene har i utgangspunktet krav på ankebehandling i lagmannsretten, se tvl. 29-13 første ledd. Adgangen til å kreve sakskostnader dekket er videre sterkt begrenset, jf. tvl. §§ 6-13 og 10-5.

Det følger av tvl. § 17-1 første ledd at retten *"av eget tiltak skal ta stilling til verdien"* av tvistegenstanden. Det følger av denne ordlyden at en rettsinstans' verdifastsettelse eller avgjørelse av at saken omhandler en formuesverdi, ikke binder en annen instans. En part som har tapt en sak som er ført ved småkravsprosess, kan således i sin anke anføre at kravet til ankesum er oppfylt.

I det følgende redegjøres det for hvordan begrepet formuesverdier og verdifastsettelsesreglene har betydning i relasjon til de presenterte regelsettene. Det gis en kort presentasjon av

bestemmelsene og regelkonteksten de inngår i. Videre presenteres saksbehandlingsprosessen, herunder hvordan instansene skal gå frem for å avgjøre om saken angår en formuesverdi over/under kr 125 000.

2.2. Forliksrådets kompetanse

Reglene om forliksrådet står i tvisteloven kapittel 6. Paragraf 6-1 fastslår at formålet med forliksrådsinstituttet er at *”partene ved mekling eller dom får løst saken enkelt, hurtig og billig”*. Reglene om forliksrådets kompetanse angår to forhold. For det første spørsmålet om hvilke saker som kan eller skal behandles i forliksrådet. For det andre spørsmålet om forliksrådet kan avsi bindende dom. Begrepet formuesverdier og verdiberegningsreglene i tvl. kapittel 17 har sentral betydning for disse kompetansespørsmålene.

Reglene om hvilke saker som kan eller skal behandles i forliksrådet står i tvl. § 6-2. Etter § 6-2 første ledd *kan* forliksrådet, dersom partene ønsker det, i utgangspunktet behandle alle sakstyper. Det er imidlertid gjort unntak for spesielle sakstyper. For eksempel skal saker mot offentlige myndigheter som den store hovedregel ikke behandles i forliksrådet, jf. tvl. § 6-2 første ledd bokstav b. Etter § 6-2 annet ledd er forliksrådsbehandling *obligatorisk* i saker om formuesverdier, så fremt saken ikke faller inn under en av de eksplisitt unntatte sakstypene etter første ledd. For eksempel skal en sak om formuesverdier der det offentlige er part, ikke behandles i forliksrådet, med mindre forholdet utelukkende er av privatrettslig art. Paragraf 6-2 annet ledd oppstiller videre unntak fra den obligatoriske forliksrådsbehandlingen. Et praktisk viktig unntak er saker der tvistesummen er minst kr 125 000, og begge parter har vært bistått av advokat. Saksøker kan i disse tilfellene velge å bringe saken direkte inn for tingretten.

Reglene om forliksrådets kompetanse til å avsi dom er nedfelt i § 6-10. Utgangspunktet er etter første ledd at partene må være enige om at forliksrådet skal ha kompetanse til å avsi dom. Etter annet ledd har forliksrådet likevel adgang til å avsi dom når en sak om formuesverdier har en tvistesum på under kr 125 000, og én av partene ber om dom. Videre må samtlige av forliksrådets medlemmer være enige om at de har tilstrekkelig grunnlag for å treffe en avgjørelse, jf. fjerde ledd.

En sak for forliksrådet *”reises ved forliksklage”*, jf. tvl. § 6-3 første ledd. Forliksrådet må dernest vurdere om det er kompetent etter § 6-2 første ledd, og eventuelt fremme saken til behandling eller avvise den, jf. tvl. § 6-3 femte ledd. Forliksrådet trenger ikke i denne innledende vurderingen å ta stilling til om saken dreier seg om en formuesverdi under kr 125

000. Dette fordi forlikrådet uansett vil være kompetent til å behandle saken etter § 6-2 første ledd. Partene har med andre ord, med unntak for de opplistede sakstypene i første ledd, fullstendig rådighet over hvorvidt forlikrådet skal behandle saken. Foreligger ikke vilkårene for obligatorisk forlikrådsbehandling, kan saksøker reise sak direkte for tingretten, jf. § 9-2.

Under selve behandlingen av saken må forlikrådet ta stilling til om saken gjelder en formuesverdi under kr 125 000. I så tilfelle vil forlikrådet kunne avsi dom dersom én av partene ber om det. I samsvar med § 11-1 tredje ledd og prinsippene i § 9-6 første ledd og § 1-1 annet ledd første strekpunkt, må partene få uttale seg om spørsmålet, jf. § 6-1 annet ledd. Til hjelp for forlikrådet hjemler § 17-2 annet ledd en plikt for saksøker til å verdsette tvistegjenstanden i penger dersom påstanden ikke går ut på å betale en sum penger. Forlikrådet er imidlertid ikke bundet av angivelsen, jf. § 17-2 tredje ledd. Videre kan forlikrådet etter § 17-2 fjerde ledd beslutte at det skal innhentes bevis for tvistegjenstandens verdi.

Dersom én av partene under behandlingen anfører at forlikrådet ikke er kompetent til å avsi dom i henhold til § 6-10, oppstår spørsmålet om forlikrådets beslutning kan angripes. Dette må besvares benektende, jf. tvl. 17-5 annet ledd og § 6-14 annet ledd. Den part som er misfornøyd med forlikrådets dom må bringe saken inn for tingretten for fullstendig ny behandling, jf. § 6-14 første ledd.

Et særskilt spørsmål om adgangen til å angripe en beslutning om at saken omhandler formuesverdier under kr 125 000, oppstår dersom saksøker anlegger søksmål direkte for tingretten, som i medhold av § 4-2 henviser saken til behandling i forlikrådet. Avgjørelsen vil etter § 19-1 tredje ledd være en beslutning, som kan påankes etter reglene i § 29-3 tredje ledd, og for verdifastsettelsens del også med hjemmel i § 17-5 første ledd.

2.3. Småkravsprosess

Småkravsinstuttet var blant de sentrale satsingsområdene ved innføringen av tvisteloven. Det tidligere systemet for behandling av små krav ble anvendt i for liten utstrekning, og det var derfor en målsetning at instituttet skulle bli brukt i større utstrekning.³³ Justiskomiteens syn var at *”småkravsprosess... [vil] bidra til å frigjøre ressurser i domstolene og unngå at enkeltpersoner pålegges unødvendige kostnader”*.³⁴

³³ Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s. 193 og 197

³⁴ Innst. O. nr. 11 (2004-2005) punkt 4.2.

Reglene om småkravsprosess er gjennomført i tvl. kapittel 10. Etter § 10-1 første ledd er småkravsprosessen *”den ordinære behandlingsmåte for små krav i saker for tingretten, med særlig vekt på at behandlingen er tilpasset betydningen av tvisten”*. Viktige virkemidler for å oppnå dette formålet er forenklet saksforberedelse (kun stevning og tilsvarende), mulighet for skriftlig behandling, adgang for å gjennomføre hovedforhandling som fjernmøte, begrensninger på tidsomfanget av muntlig hovedforhandling og prosessen som helhet, samt begrenset begrunnelsesplikt for dommer. Et viktig virkemiddel er også § 10-5 som sterkt begrenser adgangen til å kreve dekket saksomkostninger. Saksomkostningene kan maksimalt utgjøre 20 prosent av tvistesummen, og under alle omstendigheter maksimalt kr 25 000.

Paragraf 10-1 annet ledd angir småkravsprosessens saklige virkeområde. Etter annet ledd bokstav a er behandling ved småkravsprosess obligatorisk i alle saker *”hvor tvistesummen er under kr 125 000...”*. Annet ledd bokstav c begrenser dernest plikten til obligatorisk behandling til saker som gjelder formuesverdier.³⁵ Dette innebærer at begrepet formuesverdier og verdifastsettelsesreglene vil være avgjørende for den obligatoriske plikten til behandling ved småkravsprosess.

Spørsmålet om en sak skal gå for småkravsprosess eller allmennprosess aktualiseres når stevning inngis etter § 9-2 første og annet ledd, jf. § 10-2 første ledd, eller når dom i forlikrådet (som substitutt for alminnelig stevning) oversendes med hjemmel i § 9-2 fjerde ledd. På tilsvarende måte som ved forlikssklage, plikter saksøkeren i stevningen å verdsette tvistegjenstanden i penger dersom påstanden ikke går ut på å betale en sum penger, jf. § 17-2 annet ledd.

Etter § 17-1 første ledd må retten når den mottar stevningen eller forlikrådet dom, av eget tiltak å ta stilling til verdien av formuesverdien. Retten er ikke bundet av saksøkers angivelse i stevningen, jf. § 17-2 tredje ledd.³⁶ Retten kan i forlengelsen beslutte å innhente bevis for tvistegjenstandens verdi, jf. § 17-2 fjerde ledd. I samsvar med § 9-6 første ledd, jf. § 10-2 første ledd, må partene få anledning til å uttale seg om spørsmålet om saken angår en formuesverdi under kr 125 000, før retten treffer avgjørelse. Rettens endelige avgjørelse treffes ved beslutning, jf. § 19-1 tredje ledd. Oppstår det derimot tvist mellom partene om saken skal gå etter småkravsprosess, skal avgjørelsen treffes ved kjennelse, jf. § 10-1 fjerde ledd. I så tilfelle må kjennelsen begrunnes, jf. § 19-6 fjerde ledd.

³⁵ Dersom en sak ikke angår formuesverdier, men tvistesummen er under kr 125 000, vil det bero på rettens skjønn om småkravsprosess er forsvarlig og hensiktsmessig, jf. tvl. § 10-1 annet ledd bokstav c.

³⁶ Se punkt 4.1 vedrørende spørsmålet om rettens prøvningsintensitet

Tingrettens kjennelse om at saken skal gå etter småkravsprosess kan ankes, jf. tvl. §§ 29-2 første ledd og 17-5 første ledd. For spørsmålet om det foreligger en formuesverdi og verdifastsettelsen av denne, fastslår § 17-5 første ledd første punktum at avgjørelsen kan ankes på det grunnlag at den er i strid med reglene i kapittel 17. Bevisbedømmelsen og tingrettens skjønnmessige vurdering av gjenstandens verdi, kan imidlertid kun påankes på grunnlag av den er åpenbart uriktig og derfor må ha ledet til en vesentlig for høy eller for lav verdifastsetting, jf. første ledd annet punktum.

2.4. Ankebegrensningsregelen i tvl. § 29-13 første ledd

Etter tvl. § 29-13 første ledd første punktum kreves samtykke av lagmannsretten for å få fremmet sak om formuesverdier, dersom tvistesummen er lavere enn kr 125 000. Annet punktum oppstiller dernest retningslinjer for vurderingen av om samtykke skal gis. Det skal legges vekt på sakens art, partenes behov for overprøving og om det synes å være svakheter ved tingrettens dom eller saksbehandlingen for øvrig. Paragraf 29-13 er praktisk viktig, og det foreligger relativt mye rettspraksis knyttet til bestemmelsen.

Forløperen til tvl. § 29-13 var tvistemålsloven §§ 356 (ankesum til lagmannsretten) og 357 (ankesum for Høyesterett). Etter tvistemålsloven var systemet slik at det ikke forelå ankerett dersom tvisten ikke oppfylte kravet til ankesum. Ankeparten måtte fremsette særskilt begjæring til lagmannsretten om å få saken behandlet. Etter en endringslov³⁷ i 2000 kunne dette skje som ledd i ankeerklæringen. Dersom lagmannsretten ikke fant å kunne samtykke, skulle det treffes to avgjørelser, én beslutning om ikke å gi samtykke, og én kjennelse om å avvise saken. I tvisteloven er systemet prinsipielt endret. Det foreligger nå i prinsippet ankerett også for saker om formuesverdier under kr 125 000.³⁸ Dette har den følge at ankende part ikke behøver å fremsette noen særskilt begjæring om samtykke. Så fremt lagmannsretten finner at den ikke vil gi samtykke, treffer den kun én beslutning om ikke å fremme saken, jf. § 29-13 femte ledd.³⁹ Slik beslutning kan etter § 29-13 tredje ledd også treffes under hovedforhandlingen, dersom det først på dette tidspunktet viser seg at saken gjelder en formuesverdi under kr 125 000.

Tilsvarende som for forlikrådet og ved tingrettens avgjørelse av om en sak skal gå som småkravsprosess, må partene få anledning til å uttale seg om spørsmålet. Ofte vil

³⁷ Lov 28. april 2000 nr. 34 (endringslov til tvistemålsloven)

³⁸ Se Skoghøy s. 1104 med videre henvisninger

³⁹ Se Rt-2009-90-U som fastslår at beslutningsformen også gjelder når retten tar stilling til verdifastsetting etter tvl. kapittel 17.

kontradiksjonskravet allerede være tilfredsstilt gjennom ankeerklæringen og anketilsvaret. Har imidlertid ankende part ikke berørt spørsmålet i ankeerklæringen, må forholdet forelegges ham for uttalelse før beslutning treffes.⁴⁰ Paragraf 17-1 første ledd og 17-2 annet til fjerde ledd gjelder tilsvarende, og med samme innhold, som ved beslutningen av om en sak skal gå som småkravsprosess, se ovenfor i punkt 2.3. Lagmannsrettens beslutning må for verdifastsettelsens del begrunnes. Dette følger av rettspraksis.⁴¹ Når det gjelder den etter første ledd annet punktum skjønnsmessige vurderingen av om en anke over sak om formuesverdi med tvistesum under kr 125 000 skal fremmes, skal beslutningen etter § 29-13 femte ledd bare begrunnes ”når særlige grunner tilsier det”.⁴²

Når det gjelder anke over lagmannsrettens ankenektelse, gjelder § 29-13 femte ledd sammenholdt med § 17-5. Etter § 17-5 første ledd kan ankenektelsen angripes på grunnlag av at den er i strid med reglene i kapittel 17, jf. ovenfor i punkt 2.3. Etter § 29-13 femte ledd kan den skjønnsmessige vurderingen av om en anke som ikke tilfredsstillende kravene til ankesum skal fremmes, kun ankes på grunnlag av feil i saksbehandlingen.

3. Formuesverdier

3.1. Innledning

Problemstillingen som skal drøftes i det følgende er hva som ligger i begrepet formuesverdier. Et viktig utgangspunkt er at begrepsinnholdet i prinsippet beror på tolkningen av hva som er en *sak om formuesverdier*, se for eksempel tvl. § 17-2. Perspektivet er altså noe videre enn utelukkende å tolke ordet formuesverdier.

At spørsmålet er om *saken* angår formuesverdier, gjør at det må trekkes noen skiller. Det må for det første trekkes et skille mellom søksmålgjenstanden i saken, som etter tvl. § 1-3 må være et rettskrav, og objektet for rettskravet, som er gjenstanden det tvistes om. I et søksmål der saksøker for eksempel krever utlevert en bil, er det selve utleveringskravet som er søksmålgjenstanden, mens objektet for rettskravet er bilen. For det andre må saksøkers underliggende interesser i søksmålet skilles ut. Saksøkers interesse i å få utlevert en veteranbil kan være av økonomisk karakter, dersom han for eksempel ønsker bilen utlevert for å videreselge den. På den annen side kan hans interesse i søksmålet være av mer eller mindre

⁴⁰ Se til illustrasjon Rt-2014-90-U

⁴¹ Rt-2009-S avsnitt 58 med videre henvisninger

⁴² Bestemmelsen er en kodifisering av praksis fra ankeutvalget, som avgjorde et til da, mye omdiskutert spørsmål, se Rt-2009-1164-U

ideell karakter, som for eksempel dersom saksøker krever veteranbilen utlevert for å gi den til et museum.

For objektets del (gjenstanden det tvistes om) er det særlig spørsmål om denne må kunne utmåles i penger (punkt 3.3). I så tilfelle vil for eksempel gjenstander som utlukkende har bruksnytte (tvist om reparasjon av en gammel og verdiløs bil) eller affeksjonsverdi (krav om å få utlagt et verdiløst maleri på skifte) falle utenfor. For rettskravets del er det spørsmål om det rettslige grunnlaget for kravet, formuesrettslig eller annet, har betydning for kvalifikasjonen (punkt 3.2). For eksempel kan en fast eiendom være tvistegjenstand både i en ekspropriasjonssak og en obligasjonsrettslig tvist, men da med ulikt rettslig grunnlag.

Det er sikker rett at en sak ikke omhandler formuesverdier dersom saksøkers underliggende interesse i søksmålet er ideell. Motstykket til at interessen er ideell, er at interessen er økonomisk. I praksis er det grensdragningen mellom slike ideelle og økonomiske interesser som er problematisk. Ett spørsmål er om en ved vurderingen av om en interesse er ideell skal ta utgangspunkt i saksøkers subjektive oppfatning, eller skal legge til grunn en objektiv målestokk (punkt 3.4.2). Med utgangspunkt i de generelle synspunktene om grensen mellom ideelle og økonomiske interesser, er det spørsmål om hvordan grensen skal trekkes mer spesifikt (punkt 3.4.3). Dette må avklares med utgangspunkt i rettspraksis. Til slutt er det spørsmål om hva som skal legges til grunn når det foreligger både økonomiske og ideelle interesser i én og samme sak (punkt 3.4.4).

Det kan i prinsippet problematiseres om begrepet formuesverdier skal tolkes likt i samtlige bestemmelser hvor det benyttes. Hensynet til forutberegnelighet og sammenheng i loven vil her klart veie tungt. Det vil gjøre loven langt mindre brukervennlig dersom for eksempel rekkevidden av de ideelle interesser er større under § 29-13 (ankebegrensning) enn under § 10-1 (småkrav). I tillegg kommer det hensyn at formuesverdier under kr 125 000 er ment underlagt et eget behandlingssystem, se punkt 2.1 ovenfor. Tillegges begrepet ulikt innhold kan systemet i noen grad uthules. Dette vil være uheldig. Dersom noe skal begrunne et ulikt begrepsinnhold under de ulike bestemmelsene, må det være at rettsinstituttene funksjon tilsier slik differensiering. Det er imidlertid vanskelig å se at slike funksjonshensyn kan begrunne en ulikhet, i alle fall på systemnivå. I konkrete saker kan det imidlertid tenkes å oppstå et visst press på rekkevidden av begrepet. Samlet sett er det likevel en klar overvekt av argumenter som taler for at begrepet tolkes konsekvent. Dette medfører også at praksis i relasjon til én bestemmelse er relevant ved tolkingen av de øvrige.

Med disse utgangspunktene er oppgaven i det følgende å foreta en analyse av begrepet ”formuesverdier”.

3.2. Betydningen av rettsgrunnlaget for rettskravet i saken

I og med at en sak for domstolene vil måtte angå et rettskrav, jf. tvl. § 1-3, er det spørsmål om grunnlaget for kravet, formuesrettslig eller annet, har betydning for om en sak skal kvalifisere som *sak om formuesverdier*. Ordlyden i begrepet er naturlig nok utgangspunktet. Ordet ”*formues*” henspiller rent språklig på ordet ”*verdier*”, og ikke direkte på rettsområde.⁴³ Det kan derfor ikke av ordlyden utledes noen begrensning med hensyn til rettsgrunnlaget for rettskravet i saken. Det må likevel, med grunnlag i ordlyden, kunne legges til grunn at rettskrav med alminnelig formuesrettslig grunnlag omfattes av begrepet *formuesverdier*. Dette vil typisk være alminnelige obligasjonsrettslige krav, som kjøp av løsøre og fast eiendom, hva enten tvisten gjelder penge- eller realytelsen. På den annen side er det spørsmål om rettskrav der rettsgrunnlaget ikke er formuesrettslig kvalifiserer som *sak om formuesverdier*.

Det kan for det første spørres om begrepet omfatter rettskrav som gjøres gjeldende med annet privatrettslig grunnlag enn formuesrettslig. Som nevnt ovenfor legger ikke ordlyden noen begrensninger på dette. Tvert imot åpner ordlyden for at dette kan innfortolkes, og en slik tolkning finnes det klar støtte for i forarbeidene. Her heter det at ”*[u]ttrykket formuesverdier vil omfatte ikke bare krav av formuesrettslig art, men også krav av annen karakter...*”.⁴⁴ I dette ligger at ”*arten av [det] rettsforhold som kravet springer ut av, for eksempel arv eller krav av familierettslig karakter*” ikke er av betydning for om det foreligger en formuesverdi.⁴⁵ Krav som fremmes i forbindelse med tvist om oppløsning av felleseie mellom ektefeller er således omfattet.

Det kan for det andre spørres om rettskrav med offentligrettslig grunnlag omfattes. Rettskrav med offentligrettslig grunnlag kan ha som søksmålsobjekt konsesjoner av ulikt slag, eller økonomiske sanksjoner eller gebyrer som ilegges private, se nærmere i punkt 3.4.3.4. Etter ordlyden i de foran siterte forarbeidene vil rettskrav med offentligrettslig også kunne kvalifisere som *sak om formuesverdier*, jf. uttalelsen om ”*krav av annen karakter*”. At offentligrettslige krav omfattes er også lagt til grunn av ankeutvalget. I Rt-2010-1542, Mastefestekjennelsen, dreide tvisten seg om overskjønn i en ekspropriasjonssak, og førstvoterende uttalte om spørsmålet:

⁴³ Norsk rett deles tradisjonelt sett inn i offentlig rett og privat rett. Privatretten omhandler rettsdisiplinene familierett, arverett, personrett og formuesrett. Til formuesretten regnes blant annet obligasjons- og avtaleretten, men også panterett, tingsrett, immaterialrett og flere andre. Offentlig rett er tradisjonelt ansett å omfatte statsretten, forvaltningsretten, strafferetten og prosessretten.

⁴⁴ NOU 2002:32 B s. 809

⁴⁵ NOU 2002:32 B s. 809

”Utvalget deler som et utgangspunkt lagmannsrettens oppfatning av at saken gjelder en formuesverdi. Dette følger direkte av at objektet for ekspropriasjonen – nemlig den utmarken masten står på og som legatet skal avgi rettigheter til – etter sin art utgjør en økonomisk verdi... Ekspropriasjon av fast eiendom har utvilsomt noe ”av økonomisk verdi som objekt”, også der verdien som her, er begrenset.”

Uttalelsen må ha overføringsverdi til andre typer krav med offentligrettslig grunnlag.

Oppsummert må det på grunnlag av ordlyd, forarbeider og praksis legges til grunn at rettsgrunnlaget for et krav i utgangspunktet ikke er til hinder for at en sak kan kvalifisere som *sak om formuesverdier*. Tilsvarende standpunkt er også lagt til grunn i juridisk teori.⁴⁶ Både krav med formuesrettslig, annet privatrettslig eller offentligrettslig grunnlag vil således potensielt være en formuesverdi.

3.3. Vilkår knyttet til objektet (gjenstanden) for søksmålet

Hvilke krav et objekt må tilfredsstillere for at saken skal anses for å omhandle formuesverdier, må avklares med utgangspunkt i ordlyden. Ordlyden – *”formuesverdier”* – er meget vid. De umiddelbare assosiasjonene er nok at det må dreie seg om en eller annen gjenstand av økonomisk karakter. I dette ligger en avgrensning mot en rekke sakstyper, herunder for eksempel barnefordelingssaker eller sak om gyldigheten av et ekteskap. Gjenstandene det tvistes om i denne typen saker – barn og et sterkt personlige forhold – er klart nok ikke en formuesverdi. Dette er uproblematisk. På den annen side kommer de typiske gjenstandene med økonomisk verdi, som for eksempel fast eiendom, løsøre, gjenstander, bruksrettigheter, fordringer mv. Den sentrale problemstillingen er om det må kreves at disse gjenstandene må kunne måles i penger.

For objekter som fordringer, løsøre og fast eiendom vil det som regel ikke være problematisk å fastslå at disse kan måles i penger. Det finnes som regel et marked for disse gjenstandene. For andre objekter kan det imidlertid være mer problematisk. Tvist om hvor en bestemt innretning skal plasseres på en eiendom (for eksempel tvist om plassering av garasje på naboeiendom) kan vanskelig måles i penger. Tvist i selskapsforhold, knyttet til drift og styring av selskapet, er et annet eksempel.

Ordlyden, *formuesverdier*, er som sagt vag og gir liten veiledning. Forarbeidene til tvisteloven behandler ikke problemstillingen direkte. I juridisk teori er det imidlertid lagt til grunn at

⁴⁶ Tore Schei mfl. s. 727, Skoghøy s. 101, Jo Hov s. 278, Anne Robberstad s. 178

objekter som inngår i rettskrav med *formuesrettslig* grunnlag, ikke må kunne måles i penger for å kvalifisere som formuesverdi.⁴⁷ Krav om å få hevet kjøpet av en verdiløs gammel bil er således fortsatt en sak om formuesverdier. Sett hen til proporsjonalitetshensynet er dette standpunktet naturlig og rimelig.

Det må dernest spørres om objekter som inngår i søksmål på annet rettslig grunnlag enn et formuesrettslig, må kunne måles i penger for at saken skal angå formuesverdier. I tilfelle vil et krav på et skifte om utlevering av et gammelt verdiløst maleri (som gjøres gjeldende på arverettslig grunnlag) ikke kunne anses som en sak om formuesverdier. Også krav på offentligrettslig grunnlag, som ikke kan måles i penger, faller da utenom. Dette kan for eksempel være gyldigheten av et vedtak om byggetillatelse eller avslag på søknad om sosiale ytelser som ikke er rene pengeytelser. I forarbeidene heter det at det avgjørende for om det foreligger en formuesverdi *”er om saken for den part som bringer saken inn for domstolen – saksøkeren eller den ankende part – representerer økonomiske eller ideelle interesser.”*⁴⁸ Etter forarbeidene synes det følgelig ikke å være et relevant kriterium om gjenstanden kan måles i penger. Kriteriet er derimot om saksøkers *interesse* i objektet er å anse for økonomisk eller ideell, jf. om dette vilkåret nedenfor i punkt 3.4. I juridisk teori er det tilsynelatende en viss uenighet. Schei mfl. synes å legge til grunn samme tilnærming som forarbeidene.⁴⁹ Skoghøy fremholder derimot at krav som ikke har formuesrettslig grunnlag, må kunne måles i penger for å kvalifisere som formuesverdi.⁵⁰ Antakelig er uenigheten av mest av teoretisk art. Objekter som inngår i rettskrav på ikke-formuesrettslig grunnlag, og som ikke kan måles i penger, vil nemlig ofte være en sak om ideelle interesser, jf. nedenfor i punkt 3.4. Saken vil da ikke være en *sak om formuesverdier*. For øvrig må antakelig løsningen i forarbeidene, som er den viktigste kilden, legges til grunn.

3.4. Vilkår knyttet til saksøkers underliggende interesse i søksmålet

3.4.1. Utgangspunktet: ideelle interesser er ikke formuesverdier

Tvisteloven § 17-1 tredje ledd fastslår at reglene om verdifastsettelse av formuesverdier i kapittel 17 ikke kommer til anvendelse *”dersom saken for saksøkeren eller den ankende part gjelder ideelle interesser”*.⁵¹ Direkte regulerer bestemmelsen kun virkeområdet til kapittel 17.

⁴⁷ Schei mfl. s. 727 og Skoghøy s. 101

⁴⁸ NOU 2001:32 B side 809

⁴⁹ Schei mfl. s. 727

⁵⁰ Skoghøy s. 101

⁵¹ Bestemmelsen nevner bare saksøker og ankepart, og ikke ”klager” for forlikrådet. Det må imidlertid være klart at bestemmelsen også gjelder her, se forutsetningsvis Skoghøy s. 101-102.

Den sier i prinsippet derfor intet om de øvrige bestemmelsene hvor begrepet formuesverdier benyttes. Det er imidlertid sikker rett at tredje ledd også kodifiserer at begrepet formuesverdier, slik det går igjen i §§ 6-2, 6-10, 10-1 og 29-13, må avgrenses mot ideelle verdier.⁵² Det går dermed et hovedskille mellom interesser av økonomisk karakter og interesser av ideell karakter. Dersom saksøkers underliggende interesse i søksmålet er av ideell karakter kvalifiserer saken ikke som *sak om formuesverdi*. Dette gjelder uavhengig av om objektet i saken er av økonomisk art, og rettskravet er basert på formuesrettslig rettsgrunnlag. Formålet i dette punktet er å klargjøre hvilke interesser som er ideelle, og hvilke som er økonomiske.

3.4.2. Subjektiv eller objektiv målestokk?

Ved bedømmelsen av om en interesse er ideell eller økonomisk, oppstår spørsmålet om målestokken skal være hva parten selv føler, eller hva den gjennomsnittelige borger ville ha ment. Det kan for eksempel være at en part i en sak om eiendomsretten til en bruktbil hevder at det er affeksjonsverdien som er av interesse for ham. Ordlyden gir ingen veiledning. I forarbeidene heter det imidlertid at bedømmelsen i slike tilfeller ”*må skje utfra objektive kriterier*”, og videre at ”*[h]va partene selv måtte føle, er ikke avgjørende*.”⁵³

I Rt-2005-1036, Trampolinekjennelsen, behandlet kjæremålsutvalget en tvist om plassering og bruk av en trampoline på en naboeiendom var i strid med naboloven⁵⁴ § 2. Etter kjæremålsutvalget syn gjaldt saken en formuesverdi, og utvalget uttalte i den forbindelse:

*”Utvalget bemerker at ved bedømmelsen av om en sak gjelder en formuesverdi eller ideelle interesser, er det avgjørende hva folk flest vil føle i en tilsvarende situasjon. De aktuelle parterers rent subjektive vurderinger er ikke avgjørende. Spørsmålet vil således måtte vurderes objektivt, slik lagmannsretten har gjort.”*⁵⁵

Saken gjaldt lagmannsrettens avvisning etter den gamle tvistmålsloven § 356, men reglene er som sagt ovenfor i hovedsak videreført. Avgjørelsen er også videreført i Rt-2012-450 Mastefestekjennelsen.⁵⁶ På dette grunnlag må altså utgangspunktet for vurderingen av om det

⁵² Se for eksempel forutsetningsvis i Rt-2005-1036-U avsnittene 16 og 17

⁵³ NOU 2001:32 B s. 809

⁵⁴ Lov 16. juni 1961 nr. 15 om rettshøve mellom grannar (grannelova)

⁵⁵ Rt-2005-1036 avsnitt 17

⁵⁶ Rt-2012-450 avsnittene 21-23

foreligger en ideell interesse være objektiv. Tilsvarende synspunkt er også lagt til grunn i teorien.⁵⁷ Spørsmålet er med andre ord *”hva folk flest vil føle i en tilsvarende situasjon”*.

Det kan på grunnlag av de hensyn som ligger til grunn for avgrensningen mellom økonomiske og ideelle interesser problematiseres om normen er helt heldig. Selv om en interesse sett utenfra kan være atypisk, kan den for saksøkeren vitterlig være av ideell karakter. En grunnleggende side ved de ideelle interessene er at slike interesser, for parten, ikke kan måles i penger. Proporsjonalitetshensynet tilsier at det må være forholdsmessighet mellom søksmålgjenstandens verdi og prosessomkostningene. Sett i dette perspektivet bør det være opp til parten selv å bedømme hvor store ressurser som ønskes å settes inn. På den annen side har hensynet til proporsjonalitet ikke bare side til partene direkte, men også til samfunnets omkostninger til domstolene. Disse taler for at saker med liten verdi, enten de er ideelle eller ikke, underlegges et forenklet behandlingsregime. Videre er det et mothensyn at det ville åpne for omgåelsesmuligheter dersom målestokken skulle være rent subjektiv. Dette kan imidlertid unngås ved at domstolene avskjærer åpenbare omgåelsesforsøk. Det må tas utgangspunkt i den påstanden som er nedlagt for domstolene. Basert på påstanden, må den interessen som fremstår som den som mest sannsynlig søkes håndhevet gjennom søksmålet, legges til grunn.

Selv om det skal foretas en objektiv vurdering av om interessen er ideell, må vurderingen nødvendigvis inneholde visse subjektive elementer. Dette kommer til uttrykk i Rt-2012-450, Mastefestekjennelsen. Saken gjaldt ekspropriasjon i form av bruksrett til mastefeste. Grunneier, som var et legat, hadde som vedtektsfestet formål å bevare eiendommen for allmennheten. Denne interessen var utelukkende ideell, og var av legatet fremført som deres underliggende interesse i saken. Samtidig var det klart at legatet, i sin egenskap av å være grunneier, hadde en økonomisk interesse i den ulempe et mastefeste påførte. Ankeutvalget viste til kjæremålsutvalgets avgjørelse i Rt-2005-1036, Trampolinekjennelsen, og konstaterte at vurderingen skal være objektiv.⁵⁸ For *”folk flest”* ville nok interessen i en ekspropriasjonssak vedrørende bruksrettigheter i hovedsak være av økonomisk art. Ankeutvalget mente imidlertid at det er *”vanskelig helt å frakjenne de ideelle interesser som ligger i legatformålet enhver betydning ved vurderingen av hva saken gjelder for saksøkeren...”*.⁵⁹ Den normen som er nedfelt i Trampolinekjennelsen var etter utvalgets syn, selv om den antakelig ville måtte lede til samme resultat, *”ikke ... en helt treffende test...”*.⁶⁰ Etter utvalgets syn ville en mer riktig tilnærming være å spørre om *”grunneiere - forutsatt at de har den samme notoriske oppgaven knyttet til sin eiendomsrett”*, vil føle at det er de ideelle interessene som er hovedfokuset.⁶¹ Resultatet i saken ble imidlertid at legatets økonomiske

⁵⁷ Schei mfl. s. 727 og Skoghøy s. 102

⁵⁸ Rt-2012-450 avsnittene 21 og 22

⁵⁹ Rt-2012-450 avsnitt 23

⁶⁰ Rt-2012-450 avsnitt 23

⁶¹ Det konkrete resultatet i saken ble imidlertid at legatets økonomiske interesse måtte slå gjennom.

interesser måtte slå gjennom som dominerende og at saken derfor angikk formuesverdier, jf. nærmere om blandede interesser i punkt 3.4.4.

Kjennelsen illustrer at utgangspunktet om at vurderingen skal være objektiv, må nyanseres. Visse subjektive forutsetninger vil være relevante. I Mastefestekjennelsen var det tale om et organisert rettssubjekt med et klart definert formål knyttet til formuesobjektet, utover den økonomiske eierinteressen. Spørsmålet hadde antakelig stilt seg annerledes dersom eieren av eiendommen var en privatperson som forfektet naturvern og allemannsrett. Spørsmålet om hva som er en sak om formuesverdier kan dermed avhenge av hvem som bringer saken inn for rettsapparatet. Poenget illustreres også godt ved Rt-1998-482, Hundeavlivningskjennelsen. En sauebonde krevde, etter at naboens hund hadde skadet en av hans sauer, at hunden ble avlivet. Kjæremålsutvalget påpekte at sauebondens interesse i saken var å få fjernet ulempen som hunden representerte for hans økonomiske virksomhet. Således var hans interesse i saken av økonomisk karakter, og tvisten om hunden skulle avlives var fra hans perspektiv en sak om formuesverdier. Hadde det vært hundeeieren som hadde påkjært kjennelsen, ville hans interesse klart vært av ideell karakter.⁶²

3.4.3. Grensen mellom økonomiske og ideelle interesser, utviklingen i praksis

3.4.3.1. Problemstillingen, kjerneområdene til de ideelle og økonomiske interessene

Problemstillingen i dette punktet er hva som er økonomiske interesser og hva som er ideelle interesser, samt den nærmere grensen mellom disse. Formålet med fremstillingen er dels å gi en kasuistisk fremstilling av hvordan ulike interesser skal klassifiseres, samt å forsøke å utlede noen generelle kriterier for klassifiseringen.

Ordlyden i § 17-3 tredje ledd – ”ideelle interesser” – gir et utgangspunkt. Ordet ”ideell” karakteriseres ved fraværet av økonomiske interesser. Dette vil typisk kunne være interessen i vern om personlige forhold. Som eksempel kan nevnes Rt-1997-255, Jordmorbildekjennelsen. I et tidsskrift – Jordmordbladet – var det blitt trykt en del bilder fra en fødsel, herunder bilder av A og B. Disse reiste sak om berettigelsen av billedbruken, og krevde samtidig erstatning for den uberettigede bruken. Fastsettelsessøksmålet vedrørende hvorvidt bruken var berettiget var her en sak om ideelle interesser.⁶³

I motsatt ende av skalaen ligger de, slik ordlyden antyder, rent økonomiske interesser. Dette vil typisk være den interessen en person har i å videreselge, bruke eller oppnå løpende

⁶² NOU 2001: 32 B s. 809

⁶³ Rt-1997-255 s. 260

avkastning på en gjenstand. Rettskrav med obligasjonsrettslig grunnlag, for eksempel krav om prisavslag, heving, erstatning eller krav om naturaloppfyllelse er typiske søksmål hvor denne typen interesser søkes fremmet. Rt-2010-915, Tomteparsellkjennelsen, er illustrerende.

Tvilsspørsmålet i saken var imidlertid ikke *om* det forelå en formuesverdi, men beregningen av tvistegenstandens verdi. Selger av en fast eiendom hadde forebeholdt seg å tinglyse skjøte til eiendommen til en parsell av den solgte eiendommen var ferdig utskilt. I tingretten ble selger imidlertid pålagt å tinglyse skjøtet. Anken ble avvist av lagmannsretten som fant at den økonomiske risikoen selger ble påført ved å måtte tinglyse skjøtet, ikke hadde noen målbar verdi, og at kravet til ankesum dermed ikke var oppfylt. Ankeutvalget opphevet beslutningen. Etter deres syn hadde ”[d]enne risikoen ... klart en økonomisk verdi.”⁶⁴ Saken gjaldt den økonomiske verdien av en rent obligasjonsrettslig oppfyllelse av en realforpliktelse. Interesser som søkes fremmet gjennom slike rettskrav ligger dermed i kjernen av hva som må regnes som en sak om formuesverdier.

Mellom ytterpunktene er det en rekke interesser som er vanskeligere å klassifisere. En illustrasjon på problemstillingen kan være tvist om størrelsen på arbeidsavklaringspenger. Denne typen ytelser har klare sosiale underliggende formål, men er samtidig vitterlig et pengekrav. Det kan da spørres om det er naturlig å anse en mulig tvist som en sak om formuesverdier. For disse mellomtilfellene gir ordlyden i lovteksten liten veiledning. Heller ikke forarbeidene berører problemstillingene i nevneverdig grad. Problemstillingen må følgelig avklares med utgangspunkt i rettspraksis. I det følgende gjennomgås praksis fra ankeutvalget og tidligere kjæremålsutvalget på ulike rettsområder. Til slutt sammenholdes samtlige kjennelser med det formål å utlede noen generelle kriterier, jf. punkt 3.4.3.6.

3.4.3.2. Boligsosiale og naborettslige hensyn

Boligsosiale hensyn fanger opp en rekke ulike interesser. Det kan eksempelvis være en interesse i det å ha et sted å bo, som vil kunne være saksøkers underliggende interesse i tvist om gyldigheten av en husleieoppsigelse. Det kan videre knytte seg til ulike interesser vedrørende kvaliteten på boligsituasjonen. Spørsmålet er i hvilken utstrekning slike interesser er ideelle eller økonomiske.

Rt-2013-472, Husleiekjennelsen, gjaldt en tvist om gyldigheten av en oppsigelse. Huseieren fikk medhold i tingretten, og leietakerens anke til lagmannsretten ble avvist under henvisning til § 29-13 første ledd. For ankeutvalget anførte huseieren at det var de misligholdte

⁶⁴ Rt-2010-915 avsnitt 20

leietermine som var av interesse for leietakeren i saken.⁶⁵ Ankeutvalgets syn var at den ”særlige lovgiverbeskyttelsen av leietaker i husleieforhold tilsier at tvister om huseiers oppsigelse av slike leiekontrakter faller utenfor tvisteloven § 29-13 første ledd.”⁶⁶ Denne beskyttelsen ”går ut over de rene økonomiske interesser i leieforholdet.”⁶⁷ For å gjøre unntak fra dette utgangspunktet ”må det foreligge helt særlig forhold som tilsier at det i det konkrete tilfelle ikke er knyttet vesentlige ideelle interesser til leieforholdet.”⁶⁸ På dette grunnlaget ble leietakerens krav tatt til følge, og lagmannsrettens beslutning opphevet.

Kjennelsen avklarer at tvister om oppsigelser i husleieforhold i utgangspunktet angår ideelle interesser. Kjennelsens rekkevidde kan imidlertid problematiseres noe. I saken hadde leietakeren som følge av oppsigelsen tatt midlertidig husvære, og en rekke av hennes personlige eiendeler befant seg ved saksanlegget fortsatt i leiligheten. Det kan spørres om de samme interessene i gyldigheten av oppsigelsen gjør seg gjeldende dersom hun hadde fått nytt permanent bosted kort tid etter oppsigelsen. Hennes interesser ville da primært være av økonomisk karakter, så som ved krav om erstatning for uberettiget oppsigelse. Ankeutvalget er imidlertid restriktive til dette når det uttales at det må foreligge helt særlige forhold for å gjøre unntak.

Et annet spørsmål er om kjennelsen, som angår en privat leietakers bosted, kan overføres til andre former for utleie av fast eiendom. Det kan for eksempel spørres om tilsvarende gjelder ved leie av for eksempel fritidsboliger. Her vil de sosiale aspektene være langt mindre. Eksempelet representerer antakelig et grensetilfelle.

Endelig kan det spørres om en oppsigelse sett fra utleiers side vil være en ideell interesse. Det kan for eksempel være tilfelle at leietakeren vinner frem i tingretten og utleier anker.

Antakelig må det nyanseres alt etter grunnlaget for saken. Dreier det seg om en tvist med utgangspunkt i leievederlaget, må saken antas å omhandle en formuesverdi. Dreier det seg på den annen side om en oppsigelse etter huseleieloven § 5-1 annet ledd på grunn av mangelfull aktsomhet ved selve bruken av husrommet, må saken antas å omhandle ideelle interesser.⁶⁹

Tvister angående boligsosiale hensyn kan også være knyttet til aspekter vedrørende bo-kvalitet. Dette illustreres godt ved kjæremålsutvalgets kjennelse inntatt i Rt-2005-1036, Trampolinekjennelsen. En nabo gikk her til søksmål mot en annen nabo for brudd på

⁶⁵ Rt-2013-472 avsnitt 14

⁶⁶ Rt-2013-472 avsnitt 18

⁶⁷ Rt-2013-472 avsnitt 18

⁶⁸ Rt-2013-472 avsnitt 18

⁶⁹ Se Lov 26. mars 1999 nr. 17 om husleieavtaler (huseleieloven) § 5-1 annet ledd

naboloven § 2. Tvisten angikk plassering og bruk av en trampoline. Ankeutvalget sluttet seg til lagmannsretten når den uttalte:

”For eksempel må nabotvister om rett til å ha trær stående, regnes som saker om formuesverdier, se Schei, Tvistemålsloven, 2. utg. side 115. Lagmannsretten finner ikke grunn til å se herværende sak på annen måte. Den ideelle interesse er i vår sak påberopt å være den mistrivsel støy fra trampolinen medfører for de ankende parter. Ut fra Geir Karstensens forklaring for lagmannsretten må det under enhver omstendighet legges til grunn (at) det i dag for ankende part ikke foreligger noen ideell interesse av vesentlig betydning.”⁷⁰

Ankeutvalget supplerte dernest lagmannsretten og uttalte at spørsmålet *”vil således måtte vurderes objektivt... ”*.⁷¹ Etter ankeutvalgets syn ville interessen etter en slik objektiv vurdering måtte anses å være den *”verdireduserende effekt”* som plasseringen og bruken av trampolinen påførte saksøkers eiendom.⁷² Kjæremålet ble følgelig forkastet.

Kjennelsen trekker snevre rammer for hva som kan anses som en ideell interesse i naboforhold. Alle saker som er begrunnet i naboloven § 2 vil i prinsippet kunne sees under den synsvinkelen at det er den verdireduserende effekten som er det sentrale forholdet i saken. Trampolinekjennelsen er blitt behandlet i teorien. Schei mfl. omtaler dommen som ledd i deres generelle fremstilling av de ideelle interessene, og det må legges til grunn at de slutter seg til resultatet.⁷³ Det foretas imidlertid ingen dyptgående analyse av kjennelsen. I Robberstad fremstilles og drøftes dommen noe mer inngående. Hun fremholder blant annet at *”[b]ruken av trampoliner er et irritasjonsmoment i mange naboforhold, jeg tror ikke folk flest ser på dette som å ha med økonomiske verdier å gjøre, men med ideelle interesser.”*⁷⁴ Etter hennes syn bør følgelig resultatet fravikes.

En mulig årsak til at begrepet formuesverdier strekkes så langt i Trampolinekjennelsen, kan være at det ikke eksisterte noen ankesilingsbestemmelse for lagmannsretten i tvistemålsloven. Kravet på ankebehandling var følgelig fullt ut avhengig av om saken dreide seg om en formuesverdi. I tvisteloven har lagmannsretten adgang til å avvise en anke etter tvl. § 29-13 annet ledd dersom retten finner det *”klart at anken ikke vil føre frem”*. Som en reell betraktning er det ikke vanskelig, under henvisning til proporsjonalitetsprinsippet, å være enig med lagmannsretten i at en sak om bruk av en trampoline på dagtid ikke fortjener full behandling i to instanser.

⁷⁰ Rt-2005-1036 avsnitt 16

⁷¹ Rt-2005-1036 avsnitt 17

⁷² Rt-2005-1036 avsnitt 18

⁷³ Schei mfl. s. 727

⁷⁴ Robberstad s. 179

Etter mitt syn må man kunne stille spørsmål ved om det er riktig å karakterisere et krav basert på mistriivsel fra en slik støykilde for en sak om formuesverdier. For det første kommer det faktisk at slik støy neppe har noen reell og målbar verdireducerende effekt på eiendommens økonomiske verdi. For det andre at mistriivsel fra denne typen støy angår kvaliteten ved det å bo, altså et sosialt forhold. Uttalelsene i Trampolinekjennelsen er imidlertid klare, og foreløpig må derfor denne typen støysaker etter naboloven § 2 anses som saker om formuesverdier.

En annen kjennelse som bygget på verdireduksjonssynspunkter er som nevnt Rt-1998-482, Hundeavlivningskjennelsen. Ankende part var en næringsdrivende bonde. Naboens hund hadde tatt livet av en av sauene hans og bonden krevde som følge av dette at hunden skulle avlives. Kjæremålsutvalget fant at tvisten omhandlet en formuesverdi, i det bondens interesse i saken var den verdireduksjon hunden representerte for hans virksomhet.⁷⁵ Sammenliknet med Trampolinekjennelsen, er tilknytning mellom den økonomiske interessen til sauebonden og objektet i saken sterkere. Hadde grunnlaget for kravet om avlivning derimot vært at hunden representerte en trussel for lekende barn eller liknende, ville saken stilt seg annerledes. Etter mitt syn er kjæremålsutvalgets standpunkt rimelig.

3.4.3.3. Arbeidstvister

Tvister i arbeidsforhold har gitt opphav til en rekke kjennelser fra ankeutvalget. Spørsmålene som oppstår kan deles i to kategorier. For det første er det spørsmål om saker som angår stillingsvernet er å anse som sak om ideelle interesser. Dette er typisk saker om oppsigelse eller avskjedigelse i arbeidsforhold. For det andre er det spørsmål om interesser knyttet til arbeidsbetingelser, herunder arbeidstid og arbeidsmiljø, er å anse som ideelle interesser.

Spørsmålet om interesser knyttet til stillingsvern er drøftet i totalt fire kjennelser fra starten av 1990-tallet. Rt-1993-339, Berg-kjennelsen, gjaldt krav om oppreisningserstatning og gyldigheten av et avskjedigelsesvedtak i Oslo kommune. Arbeidstakeren vant frem i tingretten, og lagmannsretten nektet å fremme kommunens anke etter tvistemålsloven § 356. Kommunen anførte at kravene til ankesum ikke kunne komme til anvendelse i denne typen saker, men fikk ikke medhold i dette. Etter kjæremålsutvalgets syn angår *”sak om gyldigheten*

⁷⁵ Rt-1998-482 s. 483

av en avskjed eller oppsigelse ... krav som har økonomisk verdi".⁷⁶ Dette gjelder uavhengig av om avskjedigelsen eller oppsigelsen er et forvaltningsvedtak.⁷⁷

Rt-1994-1643, Thorvaldsen-kjennelsen, gjaldt i likhet med Berg-kjennelsen, krav om oppreisning og gyldigheten av en oppsigelse. *Arbeidstakeren* anket dommen etter å ha tapt saken i tingretten. For kjæremålsutvalget ble det særskilt argumentert for at interessen i saken var urettmessigheten av oppsigelsen, og ikke oppreisningen.⁷⁸ Kjæremålsutvalget viste til avgjørelsen i Berg-kjennelsen og konstaterte at "*sak vedrørende sakligheten av en oppsigelse i arbeidsforhold...*" er en tvist om formuesverdier.⁷⁹

Rt-1998-1115, Selander-kjennelsen, gjaldt en arbeidsgivers anke til Høyesterett over lagmannsrettens dom. Arbeidstakeren hadde krevd, og i tingretten og lagmannsretten fått medhold i, både fastsettelsesdom for urettmessigheten av avskjedigelsen og fullbyrdelsesdom for oppreisningserstatning. Anken over oppreisningserstatningen ble avvist under henvisning til kravet til ankesum i tvistemålsloven § 357. Kravet om fastsettelsesdom for urettmessig avskjed ble på sin side avvist på grunnlag av at arbeidsgiver ikke lenger hadde rettslig interesse i å få prøvet spørsmålet. Arbeidstakeren hadde nemlig i mellomtiden frivillig fratrudd stillingen. Ankeutvalget viste i denne sammenheng til Rt-1997-1983, Kristlig Gymnasium-kjennelsen.

Rt-2010-1542, Sentrallagerkjennelsen, gjaldt oppsigelse av en lagermedarbeider. Arbeidstakeren hadde utformet påstanden i to punkter; punkt én var krav om fastsettelsesdom for at oppsigelsen var ugyldig, mens punkt to var krav om fullbyrdelsesdom for oppreisningserstatning. Påstandens første punkt ble avvist av tingretten fordi arbeidstaker hadde oversittet den spesielle søksmålsfristen i arbeidsmiljøloven⁸⁰ §17-4. Igjen stod da kravet om oppreisningserstatning. Arbeidstakeren anførte særskilt at det forhold at retten prejudisielt måtte ta stilling til rettmessigheten av oppsigelsen, gjorde at saken omhandler ideelle verdier. Ankevalget var imidlertid ikke enig i dette, og bemerket at ankesaken "*er begrenset til As krav om oppreisning på grunnlag av usaklig oppsigelse.*"⁸¹ Saken angikk

⁷⁶ Rt-1993-339 s. 341

⁷⁷ Rt-1993-339 s. 341

⁷⁸ Rt-1994-1643 s. 1644

⁷⁹ Rt-1994-1643 s. 1645

⁸⁰ Lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven)

⁸¹ Rt-2010-1542 avsnitt 19

*”dermed ... et formueskrav og ikke ideelle interesser...”*⁸² Det ble særskilt påpekt at *”Ås ønske om å renvask seg etter oppsigelsen ikke er avgjørende...”*⁸³

Hvis man sammenholder kjennelsene vil man se en gradvis endring i Høyesteretts praksis. I både Berg- og Thorvaldsen-kjennelsene ble oppreisningspåstanden og påstanden om urettmessig oppsigelse ansett for å være økonomiske interesser. Sakene angikk følgelig formuesverdier. Kjæremålsutvalget var klare i sine uttalelser. I Selander-kjennelsen kan det kanskje synes som det skjer en viss liberalisering av standpunktet. I kjennelsen trekker kjæremålsutvalget et klarere skille mellom ugyldighetspåstanden og oppreisningspåstanden. Mens sistnevnte blir avvist på grunnlag av kravet til ankesum, blir førstnevnte avvist på grunnlag av ankende parts manglende rettslige interesse. Av dette kan det ikke nødvendigvis slutes at kjæremålsutvalget foretar en oppmykning. Den sentrale tvisten mellom partene var nemlig spørsmålet om rettslig interesse som grunnlag for avvisning.

Det klareste prejudikatet vedrørende formuesverdier og stillingsvern er Sentrallagerkjennelsen. Kjennelsen er fra 2010 og enstemmig. Ankesaken var *”begrenset til”* spørsmålet om oppreisningserstatning, da ugyldighetssøksmålet som sagt ble avvist.⁸⁴ Ankeutvalget mente at saken *”dermed”* dreide seg om et formueskrav.⁸⁵ Ankeutvalgets uttalelser kan motsetningsvis tolkes dit hen at et søksmål om gyldigheten av avskjedigelser vil måtte anses som ideelle interesser. Språklig og kontekstuel fremstår det som det er dette ankeutvalget mener, men helt klar er ikke uttalelsen. En slik tolkning vil innebære et brudd med Berg- og Thorvaldsen-kjennelsene.

I juridisk teori har Schei mfl. villet trekke et skille mellom tilfellene der arbeidsgiver er ankende part, og der arbeidstaker er ankende part. For sistnevnte tilfelle hevder Schei at *”den sosiale og velferdsmessige betydningen av arbeidsforholdet normalt vil være så sterk at iallfall en sak hvor gyldigheten av oppsigelsen eller avskjeden bestrides, bør anses som en sak som gjelder ideelle interesser...”*⁸⁶ Saken vil etter deres syn alltid være et formueskrav når det er arbeidsgiveren som er saksøker.⁸⁷ For øvrig slutter Schei mfl. seg til ankeutvalgets synspunkt om at en sak som utelukkende angår oppreisningserstatning må anses som et formueskrav.⁸⁸ Skoghøy gjør på sin side gjeldende at en sak om gyldighet av en oppsigelse

⁸² Rt-2010-1542 avsnitt 19

⁸³ Rt-2010-1542 avsnitt 19

⁸⁴ Rt-2010-1542 avsnitt 19

⁸⁵ Rt-2010-1542 avsnitt 19

⁸⁶ Schei mfl. s. 728

⁸⁷ Schei mfl. s. 728

⁸⁸ Schei mfl. s. 728

eller avskjed, vil være av ideell karakter også når arbeidsgiver er ankende part.⁸⁹ Her er det altså uenighet i teorien. Skoghøy mener for øvrig at synspunktene i Berg- og Thorvaldsen-kjennelsene ikke kan opprettholdes, med unntak for de tilfeller der saksøker utelukkende gjør gjeldende krav om erstatning.⁹⁰ Det siste standpunktet harmonerer godt med Schei mfl. og Sentrallagerkjennelsen. Også reelle hensyn taler for at saker om gyldigheten av oppsigelser og avskjedigelser bør anses som ideelle interesser. Selv om arbeidstakerens primære interesse i et arbeid er økonomisk, er denne økonomisk interessen så fundamental for andre sosiale og velferdsmessige aspekter at den bør anses som ideell.

Vedrørende spørsmålet om arbeidstid og arbeidsmiljø har kjæremålsutvalget avsagt én kjennelse. Rt-2000-1599, Arbeidstidskjennelsen, gjaldt en vaktmester som gjorde gjeldende et etterbetalingskrav på lønn og et krav om fastsettelsesdom på at han skulle jobbe 35,5 timer i uken. Høyesterett fant at *”en slik forkortning av arbeidstiden er ikke uten velferdsmessig betydning for en arbeidstaker, i særdeleshet ikke for en arbeidstaker med små barn.”*⁹¹ Saksøkers interesse var dermed av ideell karakter. Kjennelsen må ha overføringsverdi til andre saker om arbeidsmiljø og arbeidstid.

3.4.3.4. Særlige problemstillinger ved krav med offentligrettslig grunnlag

Krav med offentligrettslig grunnlag fortjener særlig omtale. På den ene siden kommer de offentligrettslige inngrep. Disse omfatter ulikeartede inngrep som for eksempel ileggelse av gebyrer eller ekspropriasjonsvedtak. Til denne kategorien hører også inngrep med delvis kontraktsrettslig grunnlag, for eksempel parkeringsbøter. På den andre siden kommer de begunstigende forvaltningsvedtakene, for eksempel vedtak om offentlig støtte til prosjekter eller innvilgelse av søknad om oppføring av en garasje etter plan- og bygningsloven⁹². Begunstigende forvaltningsvedtak omfatter også krav som er avledet av inngrepsartede vedtak, for eksempel krav om oppreisning etter urettmessig straffeforfølgning. Høyesterett har tatt stilling til hvordan begrepet formuesverdier skal forstås i denne typen saker i alt tre ganger.

Hva angår saker av innbripende art, kan nevnes Rt-2012-450, Mastefestekjennelsen.⁹³ Saken gjaldt tvist om lovligheten av et ekspropriasjonsvedtak vedrørende bruksrett til et mastefeste.

⁸⁹ Skoghøy s. 1106

⁹⁰ Skoghøy s. 1106-1107

⁹¹ Rt-2000-1599 s. 1601

⁹² Lov 27. juni 2008 nr. 71 om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)

⁹³ Som presentert i punkt 4.2 er det faktum at rettskravet i saken har offentligrettslig grunnlag ikke til hinder for at en sak kan sies å angå formuesverdier.

Grunneieren var et legat med formål å bevare eiendommen for allmennheten. Ankeutvalget fastslo at saken gjaldt en formuesverdi fordi ”objektet for ekspropriasjonen - nemlig den utmarken masten står på og som legatet skal avgi rettigheter til - etter sin art utgjør en økonomisk verdi.” At ekspropriasjonen representerte et inngrep i privatpersonens – legatet – rettsfære ble ikke problematisert. Når objektet for vedtaket har en økonomisk verdi, synes det følgelig ikke å være av nevneverdig betydning om dette har inngripende karakter.

Det kan i forlengelsen av ovennevnte problematiseres om tilsvarende skal legges til grunn når vedtaket har pønale trekk. Eksempler på dette kan være gebyrer. Problemstillingen er berørt i Rt-1999-2049, Parkeringsgebyrkjennelsen. Saken gjaldt gyldigheten av et *privat* parkeringsselskaps ileggelse av et kontrollgebyr for overtredelse av parkeringsreglementet på en parkeringsplass. Overtrederen anførte at kontrollgebyret må likestilles med parkeringsbøter etter veitrafikkloven, som er av pønalt karakter.⁹⁴ Kjæremålsutvalget fant at saken må anses å gjelde en ”økonomisk verdi i relasjon til kravet om ankesum...”.⁹⁵ Begrunnelsen for standpunktet var at gebyret var ilagt av et privat firma, og at gebyret da ”naturlig [kan] sees som vederlag for bruk av grunn til parkering.”⁹⁶ Det kan synes av kjæremålsutvalgets begrunnelse at det er det faktum at kontrollgebyret etter deres syn ikke har pønalt karakter, sammenholdt med at det ilegges av en privat aktør, som gjør at det må anses som en formuesverdi. Motsetningsvis skulle da pønale sanksjoner ilagt av offentlig myndighet ikke anses som formuesverdi.

Et reelt hensyn som taler mot at saker med offentlig myndighet som part bør anses som formuesverdier, er det faktum at saker mot offentlig myndighet ikke skal behandles i forliksrådet, jf. tvl. § 6-2 første ledd bokstav b. Dette innebærer at en part i utgangspunktet ikke vil ha krav på behandling i mer enn én rettsinstans. Det kan stilles spørsmål om det er rimelig at private parter, som kan få saken behandlet i forliksrådet, har videre prosessuelle rettigheter på dette punktet enn der offentlig myndighet er part. På den annen side skal det understrekes at forskjellen ikke er stor, og at behandling i én instans ofte er tilstrekkelig. I straffesaker har en tiltalt ikke krav på å få fremmet saken for lagmannsretten dersom påtalemyndigheten kun har påstått bot eller inndragning, jf. straffeprosessloven⁹⁷ § 321. Det kan være vanskelig å se noen reelle grunner for at parter i sivile saker skal ha noen videre rettigheter til overprøving enn i straffesaker, som presumptivt omhandler alvorligere forhold.

⁹⁴ Rt-1999-2049 s. 2049

⁹⁵ Rt-1999-2049 s. 2050

⁹⁶ Rt-1999-2049 s. 2050

⁹⁷ Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven)

Hva angår begunstigende forvaltningsvedtak må det antakelig differensieres alt etter hvilken type vedtak det er tale om. Rt-2012-975, Straffeoppreisningskjennelsen, angikk krav om oppreisning som følge av uberettiget straffeforfølgning etter straffeprosessloven § 447. Etter ankeutvalgets syn var det ikke ”omstridt at oppreisningskrav primært anses som formueskrav”.⁹⁸ Det var etter utvalgets syn ikke grunnlag for å behandle krav etter straffeprosessloven kapittel 31 annerledes enn andre erstatnings- og oppreisningskrav. På den ene siden er det klart at en oppreisningserstatning vitterlig er økonomisk kompensasjonen, og således på mange måter ligger innenfor kjernen av formuesverdier. På den annen side er oppreisningserstatningen etter uberettiget straffeforfølgelse på mange måter ment å representere en anerkjennelse av de ulemper den straffeforfølgte er blitt påført. I så måte har kompensasjonen et formål ut over det rent økonomiske. Etter ankeutvalgets kjennelse er imidlertid spørsmålet avklart.

Det kan spørres hvilken rekkevidde kjennelsen har. For begunstigende vedtak må det være et viktig moment hvorvidt vedtaket går ut på penger. Et eksempel på vedtak som det er nærliggende å anta vil være formuesverdier, er vedtak om offentlig støtte til prosjekter. Unntak kan imidlertid tenkes dersom pengeutbetalingen skal dekke grunnleggende velferdsmessige behov. Hvorvidt vedtak som ikke går ut på pengeutbetalinger er formuesverdier må antakelig bero på en helhetlig vurdering. Innvilgelse av søknad om å bygge for eksempel en garasje er nærliggende å klassifisere som sak om formuesverdier. For andre typer vedtak må det antakelig legges vekt på vedtakets art. For eksempel er en tillatelse til å drive en bestemt næring etter mitt syn nærliggende å klassifisere som ideell.

3.4.3.5. Kursjustering for obligasjonsrettslige krav? HR-2014-616-U

Innledningsvis ble det fremholdt at obligasjonsrettslige krav, som prisavslag, heving, erstatning og krav på naturaloppfyllelse, tilhører kjernen av saker om formuesverdier, se punkt 3.4.3.1. I en relativt ny kjennelse, HR-2014-616-U, Krakkdesignkjennelsen, kan det se ut til at Høyesteretts ankeutvalg endrer dette utgangspunktet. Saken gjaldt krav fra en designstudent ved Kunsthøgskolen i Oslo om at produsent/selger av hennes designkrakker skulle utstyre krakkene med hennes navn. Grunnlaget for kravet var en navngivelsespliktklausul i avtalen, sammenholdt åndsverkloven⁹⁹ § 3. Høyesteretts ankeutvalg stadfestet lagmannsrettens beslutning om ikke å gi samtykke, da ankeutvalget som lagmannsretten fant at saken omhandlet en formuesverdi. Begrunnelsen var at samtlige

⁹⁸ Rt-2010-975 avsnitt 19

⁹⁹ Lov 12. mai 1961 nr. 2 om opphavsrett til åndsverk (åndsverkloven)

designkrakker var solgt på tidspunktet for anke. Ankeutvalgets syn var at "[s]iden det ikke er flere krakker igjen å navngi, har lagmannsretten korrekt lagt til grunn at tvisten ikke lenger har noen ideell interesse for Bjørk...".¹⁰⁰ Ordene "ikke lenger" indikerer at dersom det hadde vært resterende designkrakker å navngi, hadde ankende parts interesse i saken vært ideell. Dette harmonerer tilsynelatende dårlig med de generelle synspunktene om grensen mellom økonomiske og ideelle interesser, se ovenfor i punkt 3.4.3.1. Sakens krav sprang ut av en utelukkende kommersiell kontrakt, og gjaldt i realiteten tvist om realdebitors oppfyllelse i henhold til kontrakten. Navngivelsesplikten må for ankeparten antas å ha betydning for hennes virksomhet som designer. Denne virksomheten har økonomisk karakter. Uttalelsene i kjennelsen er et obiter dictum, da utvalget ikke behøvde å ta stilling hvorvidt ankende parts interesse var av ideell karakter. Årsaken var at ankende part uansett ikke hadde rettslig interesse i å få fastsettelsesdom på at produsenten pliktet å trykke navnet hennes på krakkene, fordi samtlige produserte designkrakker allerede var solgt og levert til kjøperne. Det var følgelig kun prejudisielt nødvendig å ta stilling til om kontraktsklausulen var brutt. Av denne grunn er det mitt syn at kjennelsens rekkevidde er begrenset. Oppfyllelse av kontraktsforpliktelse i kommersielle kontrakter bør i all hovedsak anses som saker om formuesverdier.

3.4.3.6. Kan det utledes generelle kriterier for hva som er en ideell interesse?

På bakgrunn av presenterte praksisen er det av interesse å forsøke å utlede noen generelle kriterier for hva som er ideelle interesser. De klare tilfellene er presentert i punkt 3.4.3.1. I mellomtilfellene synes det etter den praksis som foreligger, at det må foretas en helhetsvurdering av om det er naturlig å klassifisere en interesse som ideell.

Et første moment som vektlegges av ankeutvalget er om saken omhandler et pengekrav. I så tilfelle er utgangspunktet at saken omhandler formuesverdier, uavhengig av rettsgrunnlaget for pengekravet. Den foran presenterte Straffeoppreisningskjennelsen og arbeidsrettskjennelsene vedrørende oppreisning for urettmessig avskjed støtter et slikt synspunkt. I saker hvor påstanden ikke går ut på å betale en sum penger synes dette å vektlegges som et moment. Krakkdesignkjennelsen gir en viss støtte for dette.

Et annet moment som ankeutvalget vektlegger i sine vurderinger er om interessen i søksmålet er av velferdsmessig art. Husleiekjennelsen og Arbeidstidskjennelsen kan tas til inntekt for

¹⁰⁰ HR-2014-00616-U avsnitt 16

dette. I disse tilfellene taler mye for å klassifisere interessen for ideell. Tvist om lønnsutbetaling kan således, til tross for at det er et pengekrav, anses som en ideell interesse fordi denne har stor velferdsmessig betydning for arbeidstakeren. Tilsvarende synspunkter kan fremføres for arbeidsavklaringspenger og andre sosiale ytelser.

Et tredje moment som ankeutvalget synes å vektlegge er om den interesse som søkes håndhevet gjennom søksmålet nyter en særlig lovgiverbeskyttelse. Husleiekjennelsen trekker i denne retning. I den utstrekning en lov søker å verne en bestemt persongruppe taler dette for at saken er av ideell karakter.

3.4.4. Blandede interesser

I praksis vil en part ofte ha en kombinasjon av ideelle og økonomiske interesser i en sak – blendede interesser. Selv om en part utelukkende skulle ha én interesse i saken, vil dette kunne være vanskelig å påvise. Et eksempel på at kombinasjoner av interesser ofte forekommer er den foran omtalte Mastefestekjennelsen, se punkt 3.4.3.4. For grunneieren var interessene i saken å verne om eiendommen til gode for allmennheten, men han hadde også en viss økonomisk interesse i den verdireduksjon som fulgte av plasseringen av mastefestet.

Det finnes ulike løsningsmodeller for hvordan blendede interesser skal håndteres. En første modell er å la de ideelle interessene slå gjennom uavhengig av hvor sterke de er. Den andre modellen er å la de økonomiske interessene slå gjennom uavhengig av hvor sterke de er. En tredje modell er å la overvekten av enten økonomiske eller ideelle interesser være avgjørende.

Norsk rett bygger på overvektmodellen. Dette følger ikke av ordlyden i begrepet formuesverdier, men er fastslått i forarbeidene, hvor det heter at utgangspunktet skal tas i *”hva som fremtrer som sakens dominerende karakter”*.¹⁰¹ At utgangspunktet er hva som er sakens dominerende karakter er også lagt til grunn i teorien.¹⁰² Hva som nærmere ligger i at en interesse må være av dominerende karakter er må avklares med grunnlag i ankeutvalgets praksis.

Rt-2000-1599, Arbeidstidskjennelsen, angikk som tidligere nevnt en tvist mellom en kommuneansatt vaktmester og kommunen, se punkt 3.4.3.3. Foranledningen for saken var at kommunen som følge av økte bemanningsbehov hadde økt arbeidstiden til 37 timer i uken. Vaktmesteren hadde imidlertid alltid hatt en lønn som tilsvarte 37 timers arbeidsuke. Vaktmesteren krevde fastsettelsesdom for at han skulle ha en ukentlig arbeidstid på 35,5 time,

¹⁰¹ NOU 2001:32 B s. 809

¹⁰² Skoghøy s. 101 og Schei mfl. S. 727

samt fullbyrdelsesdom for etterbetaling av tapt arbeidsinntekt som følge av økt arbeidstid. Saken hadde altså både et økonomisk aspekt og et ideelt aspekt for saksøker. Høyesterett fant at saken hadde *”klare elementer av ikke-økonomisk karakter”*, og saken måtte derfor anses som en sak om ideelle interesser.¹⁰³

Rt-2005-1036, Trampolinekjennelsen, angikk som nevnt tvist om plassering og bruk av trampoline, se punkt 3.4.3.2. Ankeutvalget sluttet seg til lagmannsrettens vurdering når den ble sitert på at den ankende part i saken ikke hadde noen *”ideell interesse av vesentlig betydning”*.¹⁰⁴ Den ideelle interessen ble tvert imot ansett *”ubetydelig”*.¹⁰⁵

Rt-2012-450, Mastefestekjennelsen, angikk som presentert gyldigheten av et ekspropriasjonsvedtak, se punkt 3.4.3.4. Ankeutvalget gjennomgikk kjæremålutvalgets avgjørelser i Arbeidstid- og Trampolinekjennelsene. I tillegg siterte ankeutvalget Schei mfl., som antar at en ideell interesse ikke må være beskjeden.¹⁰⁶ Etter ankeutvalgets syn kunne dette karakteriseres som at den ideelle interessen må være *”kvalifisert”*.¹⁰⁷ I den konkrete rettsanvendelsen fant ankeutvalget at grunneierens interesse *”ikke representerer en ideell interesse av slik vesentlig betydning at bestemmelsene om ankesum suspenderes.”*¹⁰⁸

Sammenholdes kjennelsene kan man ses konturene av en rettsutvikling. Der det i Arbeidstidkjennelsen ble lagt til grunn at det var tilstrekkelig med klare elementer av ikke-økonomisk karakter, ble det i Mastefestekjennelsen lagt til grunn at de ideelle interessene må være av vesentlig betydning. Utviklingen viser at det stilles strengere krav enn tidligere til betydningen av de ideelle interessene når saksøker også har økonomiske interesser i saken. Mastefestekjennelsen er den siste kjennelsen i materien, og går til kjennelse å være, nokså grundig gjennom tidligere praksis og teori. Standpunktet i kjennelsen – at de ideelle interessene må være vesentlige – må derfor være avgjørende. I kravet om *”dominerende karakter”* ligger følgelig at de ideelle interessene må være vesentlige.

I forlengelsen av spørsmålet om hva som ligger i at den ideelle interessen må være vesentlig, oppstår det vanskelige spørsmål der det ikke er mulig å fastslå hva som er saksøkers dominerende interesse. Det kan for eksempel være at saksøker under et dødsboskifte har fremmet krav om eiendomsrett til et maleri, men at det er usikkert om det er den økonomiske verdien eller affeksjonsverdien som er av størst betydning. I NOUen er det uttalt at dersom

¹⁰³ Rt-2000-1599 s. 1602

¹⁰⁴ Rt-2005-1036 avsnitt 16 og 19

¹⁰⁵ Rt-2005-1036 avsnitt 16

¹⁰⁶ Schei mfl. s. 727

¹⁰⁷ Rt-2012-450 avsnitt 29

¹⁰⁸ Rt-2012-450 avsnitt 30

*”det ikke lar seg gjøre å fastslå hva som er den dominerende karakteren, må saken anses å gjelde ideelle verdier”.*¹⁰⁹ Tilsvarende standpunkt inntar Skoghøy og Schei mfl.¹¹⁰

Standpunktene harmonerer tilsynelatende dårlig med det materielle vilkåret, som er slått fast i rettspraksis, om at de ideelle interessene må være vesentlige. Forstås de på den annen side som uttalelser om bevisrisiko, harmonerer de godt med de øvrige kildene, herunder Mastefestekjennelsen. Med bevisrisiko forstås hvem risikoen skal gå ut over, når et faktum ikke kan bevises. Med andre ord er regelen at dersom det ikke kan fremskaffes bevis for om de ideelle interessene i saken er vesentlige, må det legges til grunn at de er det.

Et særskilt spørsmål oppstår der det i teorien er mulig å spalte kravene til saksøker. Rt-2000-1599, Arbeidstidskjennelsen, er et godt eksempel. Saken gjaldt som nevnt både et etterbetalingskrav på lønn og krav om fastsettelsesdom for at arbeidstiden var 35,5 timer i uken, og ikke 37 timer. Saksøker anførte at etterbetalingskravet måtte anses som formuesverdi, uavhengig av om kravet om å få fastsatt arbeidstid var ideelt.

Kjæremålsutvalget var imidlertid uenig, og fant det *”klart at dette kravet ikke kan behandles isolert fra kravet om kortere arbeidstid, som det springer direkte ut av”*.¹¹¹

En tilsvarende situasjon hvor det kunne tenkes å være aktuelt å splitte kravene er de foran omtalte kjennelsene vedrørende oppreisning for urettmessig avskjedigelse. Saksøkerne krevde både fastsettelsesdom for at avskjedigelsene var ugyldige og oppreisningserstatning. I juridisk teori har Skoghøy inntatt det standpunktet at kravet om oppreisning her må sees som et aksessorium til hovedkravet i saken – om oppsigelsen eller avskjedigelsen er ugyldig.¹¹² Kravene må følgelig sees under ett med det resultat at oppreisningskravet heller ikke kan anses som en sak om formuesverdier. Etter mitt syn er standpunktet rimelig. Når spørsmålet om ugyldigheten eller avskjedigelsen først vil kunne prøves for lagmannsretten, ville det være lite rimelig om ikke også oppreisningskravet – som i hovedsak bygger på resultatet i første krav – skal kunne prøves.

¹⁰⁹ NOU 2001:32 B s. 809

¹¹⁰ Se hhv Skoghøy s. 101 og Schei mfl. s. 727

¹¹¹ Rt-2000-1599 s. 1602

¹¹² Skoghøy s. 1106

4. Verdifastsettelse av formuesverdier

4.1. Innledning

Selv om en tvist må anses som en *sak om formuesverdier*, gjelder det en ytterligere avgrensning for anvendelsesområdet til småkravsprosessen, ankebegrensningen i § 29-13 første ledd og forliksrådets adgang til å avsi dom, samt advokatunntaket i § 6-2 annet ledd bokstav a. Formuesverdien må nemlig ha en verdi som overstiger kr 125 000. Fellesregler om verdifastsettelsen er gitt i tvisteloven kapittel 17.

Verdifastsettelsesreglene har også betydning i ytterligere et tilfelle. Ved behandling ved småkravsprosess er adgangen til å kreve erstattet sakskostnader begrenset, jf. tvl. § 10-5. Erstatningens omfang beregnes etter § 10-5 første ledd med utgangspunkt i tvistesummen, jf. ovenfor i punkt 2.3. Reglene om verdifastsettelse får som følge direkte betydning for omfanget av sakskostnader som kan kreves erstattet av motparten.

Gjenstanden for verdiberegningen er i prinsippet ikke formuesverdien som sådan, men rettskravet som gjøres gjeldende, jf. ovenfor i punkt 3.1 om de grunnleggende skillene som må trekkes. Formuesverdien er typisk løsøre, fast eiendom, bruksrettigheter eller pengekrav. Rettskravet er på den annen side selve søksmålsgjenstanden, jf. tvl. 1-3. Rettskravet vil ofte ha en formuesverdi som objekt. For eksempel er et vindikasjonskrav det som utgjør søksmålsgjenstanden i et sivilt søksmål om utlevering av en gjenstand, men da slik at objektet for kravet er en formuesverdi. Det er her formuesverdien (objektet for kravet) som i realiteten må verdifastsettes.

De materielle spørsmålene om verdifastsettelsen av tvistegjenstanden er i stor utstrekning lovfestet i tvisteloven kapittel 17. De to sentrale bestemmelsene er §§ 17-2 og 17-3. Paragraf 17-2 regulerer verdifastsettelsen av det enkelte rettskrav som gjøres gjeldende i saken. Paragraf 17-3 regulerer verdifastsettelsen når det foreligger flere krav i saken, herunder spørsmålet om når flere krav kan kumuleres. Spørsmålet om kumulasjon av flere krav kan oppstå både som følge av at saksøker gjør gjeldende flere krav mot samme saksøkte, og fordi det opptrer flere parter i saken. Endelig inneholder § 17-4 enkelte særregler for visse typer krav, så som saker om rateytelser.

I det følgende redegjøres det først for verdifastsettelsen av det enkelte rettskrav (punkt 4.2) Endelig redegjøres det for verdifastsettelsen når det gjøres flere krav gjeldende i én og samme sak (punkt 4.3).

4.2. Verdifastsettelse av det enkelte krav

4.2.1. Fremgangsmåten og intensiteten i rettens prøvning av verdien

Tvisteloven § 17-1 første ledd fastslår at retten ”av eget tiltak [skal] ta stilling til verdien” til tvistegjenstanden, når denne har betydning for domsmyndighet eller saksbehandling.

Bestemmelsen suppleres av reglene i § 17-2 tredje og fjerde ledd. Etter tredje ledd er retten ikke bundet av saksøkers verdiangivelse av tvistegjenstanden. Slik verdiangivelse plikter saksøker å inngi, dersom påstanden ikke går ut på betaling av en bestemt pengesum, jf. § 17-2 annet ledd. Etter fjerde ledd er retten gitt adgang til å innhente bevis for tvistegjenstandens verdi, for eksempel en takstrapp.

Et problem med tvistemålsloven av 1915 var at domstolene i for stor utstrekning bygget på partenes pretensjoner om tvistegjenstandens verdi.¹¹³ Som følge av dette ble det sjeldent foretatt noen reell prøvning. Tvistemålsutvalgets synspunkt var derfor at ”[s]ammenliknet med dagens praksis etter tvistemålsloven § 15, skal prøvingen etter § 14-2 være mer intensiv”.¹¹⁴ Hvor intensiv prøvingen skal være må imidlertid ”overlates til rettspraksis å fastlegge”.¹¹⁵ Departementet delte utvalgets syn fullt ut.¹¹⁶ Innholdet i prøvingen er av tvistemålsutvalget mer presist angitt som at retten må ”se bort fra faktiske angivelser av verdier som er uriktige”, og tilsvarende fravike saksøkers påstandsbeløp dersom det er ”åpenbart at saksøkeren/den ankende part ikke kan få medhold i et så stort krav...”.¹¹⁷ Retten skal imidlertid ikke gå dypere inn i prosedabilitetsvurderinger, eller foreta noen nøye bevisvurdering.¹¹⁸

4.2.2. Skjæringstidspunktet for vurderingen av kravets verdi

Ved verdifastsetting av tvistegjenstanden skal det tidspunkt da kravet ble brakt inn for domstolene legges til grunn, jf. tvl. § 17-1 første ledd første punktum. I forarbeidene er det avklart at skjæringstidspunktet nærmere bestemt er tidspunktet for forliksklage eller stevning.¹¹⁹ Ved anke fra tingrett til lagmannsretten er det følgelig fortsatt tvistegjenstandens verdi på tidspunktet for forliksklage til forliksrådet som er avgjørende. Verken verdistigning eller verditap på tvistegjenstanden under prosessen skal dermed hensyntas.

¹¹³ NOU 2001: 32 B s. 808

¹¹⁴ NOU 2001: 32 B s. 811

¹¹⁵ NOU 2001: 32 B s. 811

¹¹⁶ Ot.prp. nr. 51 s. 430

¹¹⁷ NOU 2001: 32 B s. 811

¹¹⁸ NOU 2001: 32 B s. 811

¹¹⁹ NOU 2001: 32 B s. 811

4.2.3. Hovedregelen i tvl. § 17-2 – hvilket utmålingsprinsipp gjelder?

Lovgiver har valgt å regulere utmålingsprinsippet i ett tilfelle. Dette er for pantesikrede fordringer, og er regulert i § 17-4 annet ledd. Etter bestemmelsen skal tvist om panterett verdsettes til den underliggende fordringens størrelse. For alle andre formuesgjenstander gjelder tvisteloven § 17-2 første ledd.

Tvisteloven § 17-2 fastsetter at verdien av kravet skal ”settes til den verdi kravet har for saksøker”. Det kan ikke av denne ordlyden utledes noe klart om hvilket verdsettelsesprinsipp som gjelder. Dette var tiltenkt fra tvistemålsutvalgets side:

”Tvistemålsutvalget har ikke funnet det naturlig å regulere i detalj hvilke verdsettelsesprinsipper som bør legges til grunn i loven. Dette ville blitt meget detaljert og komplisert, og det ville være vanskelig å overskue de potensielle problemområdene tilstrekkelig. Verdsettelsesprinsippet må etter lovskissen velges av den rett som avgjør verdifastsettelsen.”¹²⁰

At verdsettelsesprinsippet skal velges av den rett som avgjør verdifastsettelsen betyr ikke at det ikke kan utvikles mer presise retningslinjer for verdifastsettelsen gjennom praksis og litteratur. I forarbeidene uttaler da også tvistemålsutvalget, som styrende for valg av utmålingsprinsipp, at siktemålet er å komme frem til den ”reelle verdien av tvistegjenstanden”.

Det er ikke klart hva som ligger i at siktemålet er å finne frem til den reelle verdien av tvistegjenstanden. Mulige utmålingsprinsipper omfatter tvistegjenstandens omsetningsverdi, potensiell løpende avkastning, verdien av bruksnytt, gjenanskaffelsesverdi, verdireduksjon mv. I forarbeidene er det lagt til grunn at alle prinsippene er relevante.¹²¹ Etter utvalgets syn er det avgjørende ”hva som for saksøkeren/den ankende part er den sannsynlige nyttiggjøring av tvistegjenstanden”.¹²² Spørsmålet er med andre ord hva som er saksøkers mest nærliggende interesse i tvistegjenstanden. Dette kan illustreres med et eksempel: Sett at importør A selger maskiner til maskinselger B, og til produsent C, som benytter maskinen som driftsmiddel i sin virksomhet. I en hevingstvist mellom A og B må antakelig maskinens omsetningsverdi legges til grunn, mens det i tvist mellom A og C må legges til grunn maskinens bruks- eller gjenanskaffelsesverdi.

¹²⁰ NOU 2001: 32 B s. 811

¹²¹ NOU 2001: 32 B s. 811

¹²² NOU 2001: 32 B s. 811

I en rekke tvister er spørsmålet om hvilket prinsipp som er mest nærliggende å anvende vanskeligere å fastslå enn i foregående eksempel. Årsaken er at det vanskelig lar seg gjøre å fastslå hvilken interesse som er mest nærliggende for saksøkeren. I en sak om grensegang mellom to eiendommer vil det for eksempel ofte kunne være vanskelig å fastslå om det er eiendommens verdireduksjon ved negativt saksutfall, eller parsellens omsetningsverdi som skal legges til grunn. Problemet kan løses ved to ulike modeller. Den første er å legge til grunn det verdsettelsesprinsipp som er mest gunstig for den saksøkende part. Dette er imidlertid en lite hensiktsmessig løsning fordi det gir saksøkte liten forutberegnelighet, og åpner for omgåelser av regelverket fra saksøkers side. Den andre modellen er å falle tilbake på et deklarasjonsprinsipp for utmålingen. Ettersom lovteksten, lest på bakgrunn av forarbeidene, eksplisitt unnlater å gi anvisning på om det gjelder et hovedprinsipp for utmåling, må spørsmålet løses med utgangspunkt i rettspraksis. Praksis tilknyttet tvistemålsloven av 1915 er av mindre interesse for denne problemstillingen. Årsaken er at tvistemålsloven § 358 tredje ledd lovfestet et verdireduksjonsprinsipp ved beregning av verdien av bruksretter over fast eiendom. Tredje ledd ble imidlertid bevisst opphevet med tvisteloven.¹²³

Rt-2008-1040, Veirettkjennelse I, angikk krav fra en hytteeier om vei- og parkeringsrett på fremmed eiendom. Lagmannsretten la i avvisningsbeslutningen til grunn at prinsippet for utmåling måtte være den verdiforringelse fravær av vei- og parkeringsrettene representerte for hytteeierens fritidseiendom. For lagmannsretten hadde grunneieren argumentert med at markedsverdien ved salg av veg- og parkeringsrettene langt oversteg kravet til ankesum. Ankeutvalgets syn var at *”[d]ersom det finnes et marked for disse rettighetene, fremstår omsetningsverdien... som riktig vurderingstema ved fastsettelse av ankesum.”*¹²⁴ Lagmannsrettens beslutning ble etter dette opphevet.

Rt-2009-508, Vannfallkjennelsen, gjaldt en grensegangssak. Ankende part var uenig i jordskifterettens vurdering av hvor én av grensene skulle trekkes. Den underliggende tvisten gjaldt ankepartenes økonomiske interesse i en potensiell vannkraftutbygging innenfor de omtvistede grensene. Lagmannsretten fant at omsetningsverdien til fallrettighetene langt oversteg kravet til ankesum, men at påregneligheten av hvorvidt slik utbygging ville finne sted var for upåregnelig. Ankeutvalget uttalte generelt at *”[u]tgangspunktet for verdivurderingen etter tvisteloven § 17 første ledd må være omsetningsverdien av det*

¹²³ NOU 2001: 32 B s. 811

¹²⁴ Rt-2008-1040 avsnitt 15

*omtvistede formuesgode på det tidspunkt anken inngis, jf. Rt-2008-1040.*¹²⁵ Ankeutvalget var videre av den oppfatning at spørsmålet av hvor påregnelig en utbygging var ikke kunne hensyntas i det konkrete tilfellet. Beslutningen ble opphevet.

Rt-2012-1852, Veirettkjennelse II, gjaldt krav om rett til å anlegge kjørevei og parkeringsplass på annens eiendom for å sikre adkomst til en parsell ved sjøen.

Lagmannsretten nektet anken fremmet, og bygde i verdivurderingen på et nettoprinsipp, som gikk ut på at verdien måtte settes til differansen mellom fordelene ved å kunne bruke veien fratrukket kostnadene ved å bygge den. Samlet var dette mindre enn kr 125 000. Ankeutvalget fant at kostnadene ved anlegget av veien ikke kunne trekkes inn ved beregningen av ankegenstandens verdi, og opphevet beslutningen.

Rt-2013-897, Veirettkjennelse III, gjaldt krav om eiendomsrett til en veistrekning som førte inn i et hyttefelt. En rekke hytteeiere gikk til søksmål mot kommunen, som var grunneier, og krevde medeiendomsrett på avtalerettslig grunnlag. Det var ikke omstridt at hytteeierne under alle omstendigheter hadde en bruksrett til veien, og kommunen anførte for lagmannsretten at merverdien ved å eie veistrekningen ikke oppfylte kravet til ankesum. De ankende partene fremholdt på sin side at spørsmålet var av vesentlig økonomisk interesse fordi nye hytteeiere måtte kjøpe seg inn i veien. Prisen var i følge hytteeierne på kr 25 000. Lagmannsretten bygget i tråd med kommunens standpunkt på at verdifastsettelsen måtte baseres på den bruksnytt de ankende partene hadde i saken. Ankeutvalgets syn var at hytteeiernes interesse i at nye eiere måtte kjøpe seg inn i veien, klart var relevant og fant lagmannsrettens begrunnelse vedrørende dette spørsmål for mangelfull.¹²⁶ Ankeutvalget mente med andre ord at man måtte søke å finne frem til veirettens omsetningsverdi.

Standpunktene i kjennelsene spriker noe. Mest kategorisk og klar er Vannfallkjennelsen, hvor det eksplisitt uttales at utgangspunktet er å finne frem til en potensiell omsetningsverdi.

Uttalelsen må tolkes dit hen at dersom det ikke finnes klare holdepunkter for at et annet verdifastsettelsesprinsipp er anvendelig, må omsetningsverdien til formuesgjenstanden legges til grunn. Å operere med et slikt prinsipp vil klart nok innebære en retts teknisk forenkling av regelen i § 17-2 første ledd. Også Veirettkjennelse I og Veirettkjennelse III trekker i retning av at utgangspunktet for verdivurderingen må være omsetningsverdien, dersom ikke et annet prinsipp skiller seg ut. I Veirettkjennelse I fant ankeutvalget at omsetningsverdien til de potensielle fallrettighetene var riktig vurderingstema, dersom det fantes et marked for

¹²⁵ Rt-2008-1040 avsnitt 12

¹²⁶ Rt-2013-897 avsnitt 15

rettighetene. Tilsvarende kan fremholdes for andre formuesgjenstander som det finnes et naturlig marked for omsetning av.

I Veirettkjennelse III forelå det i prinsippet to mulige utmålingsprinsipper. Det første var bruksnyttens, mens det andre var omsetningsverdien av at andre fikk kjøpe seg inn som sameiere. For den enkelte hytteeier må det antas at det økonomiske utbytte av salg var beskjedent. Primært fremstår retten til å bruke veien til fremkomst til fritidseiendommen som den primære interessen. Likevel fant ankeutvalget at når det kunne påvises et marked for omsetning av veien, måtte omsetningsverdien vurderes. Av denne grunn fremstår Veirettkjennelse III som det klareste prejudikatet for at omsetningsverdien alltid vil være relevant, og som regel vil ha gjennomslagskraft overfor andre prinsipper. Forutsetningen synes da å være at det kan påvises et reelt marked for omsetning av formuesgjenstanden.

Det vil være å gå for langt å si at omsetningsverdien alltid vil slå gjennom dersom en slik kan påvises. Som det fremgår av forarbeidene må det foretas en konkret vurdering i det enkelte tilfellet. Veirettkjennelse II illustrerer dette. I denne saken ville det i prinsippet være mulig å påvise omsetningsverdien til en anlagt vei. For ankende part i saken var likevel anleggskostadene det sentrale, og ble da også utslagsgivende.

4.2.4. Fradrag for erkjente beløp og differanse ved anke

Etter tvisteloven § 17-2 første ledd annet og tredje punktum, skal det gjøres fradrag i saksøkers krav for erkjent beløp. Tilsvarende skal det ved anke gjøres fradrag for eventuelle beløp som ankende part har fått medhold i av tingretten. Har saksøker for eksempel gjort gjeldende et erstatningskrav på kr 150 000, saksøkte erkjenner ansvar med kr 25 000 i tilsvaret, og tingretten tilkjenner saksøker erstatning på ytterligere kr 25 000 skal kravet verdsettes til kr 100 000. Basert på hensynene bak verdifastsettingen er reglene naturlige. For saksøker har verken det erkjente eller tilkjente beløpet noen ”reell verdi”. Reglene reiser da tilsynelatende heller ikke store problemer i praksis. Her skal likevel to særlige problemstillinger presenteres.

For det første åpner regelen om fradrag for tilkjente beløp i tingretten for visse tilpasningsmuligheter i forhold til ankebegrensningsregelen i § 29-13 første ledd. Dersom A gjør gjeldende et krav på kr 150 000 og får medhold i kr 30 000, kan B etter dommen i tingretten erkjenne ytterligere erstatningsansvar på kr 10 000. Det resterende kravet er da på kr 120 000 og underlagt ankebegrensningsregelen. Spørsmålet er om slik etterfølgende erkjennelse skal anses relevant ved verdifastsettelsen. Spørsmålet er ikke behandlet i

forarbeidene eller praksis. Etter ordlyden i § 17-2 første ledd annet og tredje punktum skulle dette være utelukket. Annet punktum om fradrag for erkjent beløp gjelder etter ordlyden kun ”ved avgjørelse av om forlikrådet har domsmyndighet” og om saken skal gå som ”småkravsprosess etter § 10-1”. Umiddelbart kan det virke urimelig om saksøkte skal kunne foreta slike tilpasninger, og således avskjære saksøkers muligheter for fullstendig dekning. Samtidig er det et faktum at proporsjonalitetsprinsippet trekker i motsatt retning. Den ankende parts samlede økonomiske interesse i saken er vitterlig mindre enn kr 125 000, og bør være avgjørende.

For det annet kan det problematiseres hvordan tvistesummen skal beregnes der saksøker har fått medhold i forlikrådet for en del av kravet, og dernest anlegger søksmål for tingretten. Det kan for eksempel være at klager (for forlikrådet) gjør gjeldende et krav på kr 200 000, men kun får medhold i kr 100 000. Klager har her en resterende økonomisk interesse på kr 100 000. Betydningen vil utelukkende være om saken skal gå som småkravsprosess etter § 10-1. Dette fordi det ikke gjelder noen beløpsbegrensning for å få prøvet saken for tingretten. Etter ordlyden i § 17-2 første ledd tredje punktum gjelder reglene kun ved ”anke”.

Avgjørelser fra forlikrådet ankes ikke, men prøves i sin helhet på nytt etter saksanlegg ved stevning, jf. tvl. § 6-14 første ledd, samt annet ledd motsetningsvis. Ordlyden trekker følgelig i retning av at det ikke skal foretas noen differansevurdering. Verken forarbeidene eller praksis berører problemstillingen. I teorien fremgår det forutsetningsvis hos Schei m.fl. at de mener § 17-2 første ledd tredje punktum gjelder tilsvarende ved saksanlegg for tingretten etter forutgående forlikrådsbehandling.¹²⁷ Reelle hensyn trekker i ulik retning. På den ene siden er de samme hensynene som begrunner differanseregelen ved anke fra tingretten til lagmannsretten også til stede ved overprøving av forlikrådsavgjørelser. Saksøkers potensielle gevinst ved en fornyet prøving er mindre enn kr 125 000. Proporsjonalitetshensynet slår følgelig inn. På den annen side er det et faktum at saksøkers risiko i saken vil kunne utgjøre mer enn kr 125 000. Risikoen inntreffer dersom saksøker taper i tingretten. Tilsvarende betraktning kan også gjøres gjeldende om anke fra tingrett til lagmannsrett. Forskjellen her er at det må antas at saksbehandlingen ved ordinær domstolsbehandling er mer betryggende enn for forlikrådet, som primært har en meklingsfunksjon. Det kan med andre ord sannsynligvis antas at resultatet i tingretten oftere er materielt riktig. Etter mitt syn bør dette være avgjørende. Den sum forlikrådet gir saksøkeren medhold i, skal altså ikke komme til fradrag når tingretten skal beslutte om saken skal gå som alminnelig prosess eller småkravsprosess.

¹²⁷ Schei mfl. s. 461

4.2.5. Særlig om utmåling av rateytelser og vedvarende forpliktelser

Tvisteloven § 17-4 første ledd inneholder visse særregler om utmåling av rateytelser og vedvarende forpliktelser. Skal ytelsen presteres et ubestemt antall ganger fastslår første punktum at verdien skal settes til ti ganger den årlige ytelsen. Denne bestemmelsen vil typisk få anvendelse i uoppsigelige tomtefesteforhold. Skal ytelsen presteres et bestemt antall ganger, for eksempel en tidsbestemt leasingavtale, skal verdien etter annet punktum settes til kontraktens samlede verdi, men likevel oppad begrenset til ti ganger hver enkelt rate. Dersom den enkelte rateytelse er av ulik størrelse, for eksempel dersom vederlaget beregnes på bakgrunn av tidsbruk, skal verdien etter tredje punktum settes til ytelsene som er prestert det siste året før saksanlegg. Er avtalen nylig inngått, vil man ikke ha informasjon om størrelsen på ytelsene for det foregående året. I slike tilfeller må man basere seg på forventet verdi.

Reglene er detaljert utformet og regulerer de fleste spørsmål på en forutberegnlig måte. I én kjennelse fra ankeutvalget ble spørsmålet om hva som er å anse som ”ytelse” etter § 17-4 første ledd problematisert. Rt-2009-1354, Campingvognkjennelsen, omhandlet krav om å få plassere blant annet en campingvogn på tilleggsjord i Øystre Slidre statsallmenning.

Campingvognen og de øvrige gjenstandene ble brukt som oppholdssted når vedkommendes kuer beitet i allmenningen. Som følge av at campingvognen måtte flyttes, måtte kuene flyttes. Eierne reiste dernest erstatningssak. Etter eierens syn skulle verdien av kravet settes til merutgiften hans ved å måtte ha kuene på beite et annet sted. Dette måtte videre utmåles periodisk. Både lagmannsretten og ankeutvalget mente at § 17-4 første ledd om periodiske ytelser ikke var anvendelig.¹²⁸ Etter deres syn kunne merutgiften ved å ha kuene beitende annensteds ikke anses som en ”ytelse” i lovens forstand.¹²⁹

4.3. Verdifastsettelse når det foreligger flere krav eller parter

4.3.1. Hovedregelen i tvl. § 17-3 – hvilke krav kan legges sammen?

Problemstillingen i dette avsnittet er hvordan verdifastsettelsen skal skje når det foreligger flere krav i én sak. Saksøker krever for eksempel i en arbeidsrettssak både etterbetaling av lønn og oppreisning for uberettiget avskjed. Verdifastsettelsen av det enkelte krav må skje i henhold til reglene som er presentert i punkt 4.2. Spørsmålet her er om flere krav kan eller skal kumuleres, og i tilfelle hvilke krav.

¹²⁸ Rt-2009-1354 avsnitt 11

¹²⁹ Rt-2009-1354 avsnitt 11

For to tilfeller har lovgiver kasuistisk regulert kumulasjonsadgangen. Dette er for sakskostnader og renter av hovedstol, jf. § 17-3 annet ledd. Renter som er påløpt før stevning regnes bare med dersom de er særskilt bestridt. Renter som er påløpt etter stevning, og sakskostnader etter tvl. kapittel 20 skal ikke medregnes. Ut over disse lovregulerte tilfellene gjelder § 17-3 første ledd.

Hovedregelen om kumulasjon av krav er nedfelt i tvl. § 17-3 første ledd. I første punktum heter det at "*[f]lere krav mot samme eller flere saksøkte i samme sak legges sammen ved verdifastsettingen.*" Begrunnelsen for regelen er ifølge tvistemålsutvalget at "*[f]ormålet med verdifastsettelsen er ... å ha et slags objektivt mål på saken og dens betydning.*"¹³⁰ Sakens betydning er med andre ord summen av saksøkers samlede økonomiske interesse. I annet punktum heter det videre at "*[k]rav og motkrav legges ikke sammen*".

Paragraf 17-3 første ledd første punktum fastslår altså at det er kravenes samlede verdi som er avgjørende ved verdifastsettelsen. Bestemmelsen får anvendelse både der kravene er konnekse (springer ut av samme rettsgrunnlag) og der kravene er relatert til ulike grunnlag. Man må med andre ord regne sammen partens samlede krav for å finne tvistegjenstandens verdi. Gjør saksøker for eksempel både gjeldende prisavslag og erstatning, er det summen av disse som er saksøkerens samlede økonomiske interesse. Dette er naturlig, og regelen reiser da heller ikke store tolkningsproblemer i praksis.

Regelen i første ledd annet punktum om kumulasjon av krav og motkrav aktualiseres der både saksøker og saksøkte gjør gjeldende krav i saken. Dette er i praksis vanlig, og er således en praktisk problemstilling. Bestemmelsen sier som sagt at krav og motkrav ikke skal legges sammen. Bestemmelsen reiser noen tolkningsspørsmål. Ved selvstendige krav fra både saksøker og saksøkte, er det sikker rett at det ikke skal foretas noen kumulasjon, uavhengig av om kravene er konnekse eller ikke. Dette følger foruten av ordlyden også av rettspraksis og teori.¹³¹ Et selvstendig krav og motkrav vil for eksempel foreligge i en sak der huseier gjør gjeldende etterbetalingskrav på grunn av betalingsmislighold, mens leietakeren på sin side gjør gjeldende krav på erstatning for uberettiget oppsigelse. Disse forholdene utgjør kjernen av første ledd annet punktum.

I praksis og teori har det utviklet seg et unntak fra første ledd annet punktum. Unntaket er i praksis aktuelt ved anke fra tingrett til lagmannsrett. I Rt-2009-556, Bygg Nor-kjennelsen, heter det at ved "*motanke - uavhengig av om den er selvstendig eller avledet - [er] dette*

¹³⁰ NOU 2001: 32 B s. 812

¹³¹ Rt-1939-639 s. 641, Rt-2003-448 avsnitt 15 og 16 og Schei mfl. s. 732

*samlede beløp som skal legges til grunn ved verdifastsettingen... ”.*¹³² Det er imidlertid et vilkår at anken og motanken knytter seg til samme krav.¹³³ Unntaket er praktisk dersom A får medhold i en del av sitt fremsatte krav for tingretten, for eksempel kr 100 000 av et påstått beløp på kr 150 000. Dersom A anker dommen er hans økonomiske interesse i henhold til § 17-2 første ledd tredje punktum på kr 50 000, og kravet til ankesum er i utgangspunktet ikke oppfylt. Dersom saksøkte B anker dommen med påstand om frifinnelse er hans interesse kr 100 000, og heller ikke for ham er kravet til ankesum oppfylt. Etter unntaksregelen skal imidlertid kravene her, fordi de relaterer seg til samme krav, legges sammen. Den samlede økonomiske interessen vil da være kr 150 000, og kravet til ankesum er dermed oppfylt.

4.3.2. Prinsipale og subsidiære krav

Utgangspunktet etter tvl. §17-3 første ledd er at flere krav som saksøker reiser skal legges sammen ved verdiberegningen. Det kan problematiseres hvorvidt tilsvarende gjelder når saksøker eller saksøkte gjør gjeldende prinsipale og subsidiære krav. Et eksempel på at saksøker gjør gjeldende prinsipale og subsidiære påstander kan være prisavslag og erstatning. A krever prinsipalt erstatning for økonomisk tap på kr 100 000 som følge av mislighold, men krever subsidiært prisavslag på kr 50 000 så fremt erstatningskravet ikke fører frem. Etter ordlyden i første ledd skulle kravene i disse tilfellene legges sammen. Begrunnelsen - at sammenleggingen skal reflektere partens samlede økonomiske interesse i saken - slår imidlertid ikke inn. Sett at B i tingretten frifinnes for både As prinsipale og subsidiære påstand, og A anker til lagmannsretten. Et positivt utfall for A vil her enten måtte bli kr 100 000 eller kr 50 000, altså under kravet til ankesum. Verken forarbeidene, praksis eller teorien berører problemstillingen. Etter mitt syn bør formålet bak § 17-3 første ledd slå gjennom overfor ordlyden, da dette tolkningsalternativet gir den beste indre logikken i systemet.

En annen problemstilling vedrørende subsidiære påstander kan oppstå ved anke. Som fremholdt i punkt 4.4.1. gjelder et unntak fra regelen om at krav og motkrav ikke kumuleres, dersom ankene fra begge parter gjelder samme krav. Sett at A i tingretten får medhold i kr 100 000 av en påstand på kr 150 000, og anker for å få resten. B anfører prinsipalt at anken ikke skal fremmes, men gjør for det tilfelle at anken fremmes subsidiært gjeldende å bli frifunnet for de kr 100 000. Skal en følge unntaksregelen vil den totale ankesummen her være kr 150 000. I juridisk teori er det lagt til grunn at kravene i slike tilfeller ikke skal legges

¹³² Rt-2009-556 avsnitt 17

¹³³ Schei mfl. s. 732

sammen, og dermed at tvistesummen her må beregnes til kr 100 000.¹³⁴ Verken lov eller praksis er i følge synspunktene i teorien til hinder for dette. Reelle hensyn taler også for at slike subsidiære anker bør tillates. Ankemotparten har en legitim interesse i ikke å ville la saken fremmes. Samtidig har han også en legitim interesse i å kunne påstå seg frifunnet dersom saken vitterlig skal behandles. Det er vanskelig å se noen reelle motargumenter mot standpunktet som er inntatt i teorien. Denne løsningen må derfor antakelig legges til grunn.

4.3.3. Flere saksøkere eller saksøkte

I saker der det opptrer flere parter i subjektiv kumulasjon etter tvl. § 15-2 oppstår det noen særlige problemstillinger. Problemstillingene kan deles i to grupper. For det første der saksøker gjør gjeldende krav mot *flere saksøkte*. For det andre der det er *flere saksøkere* mot én eller flere saksøkte.

For de tilfellene der det er flere saksøkte i saken regulerer § 17-3 første ledd første punktum spørsmålet. Her heter det at ”[f]lere krav ... mot flere saksøkte i samme sak legges sammen ved verdifastsettingen.” Kjernen av denne bestemmelsen er der kravene er selvstendige. Et eksempel kan være der byggherre A i samme sak gjør gjeldende erstatningskrav mot to entreprenører for ulike mislighold. I så tilfelle må kravene legges sammen for å finne frem til saksøkers samlede økonomiske interesse.

Mer problematisk er § 17-3 første ledd i de tilfeller der en saksøker gjør gjeldende at to parter er solidarisk ansvarlige, for eksempel at både hoved- og underentreprenør er erstatningsansvarlige for samme mangel. Tilsvarende gjelder der ansvar gjøres gjeldende subsidiært, for eksempel mot en kausjonist. Etter ordlyden i § 17-3 første ledd skal også slike krav legges sammen. Dette virker imidlertid umiddelbart ulogisk. Sett at A gjør gjeldende at B og C er solidarisk ansvarlige for et erstatningskrav på kr 100 000. Saksøkers økonomiske interesse overstiger her vitterlig ikke kr 125 000. I forarbeidene heter det for disse tilfellene at ”for eksempel krav mot en kausjonist som saksøkes samtidig med hovedskyldner - legges derimot ikke sammen.”¹³⁵ Tilsvarende standpunkt tar Schei mfl.¹³⁶ Sammenholdt må deres standpunkter legges til grunn, og ordlyden tolkes innskrenkende.

For de tilfellene der det opptrer *flere saksøkere*, gir ikke § 17-3 første ledd noen umiddelbar veiledning. Bestemmelsen taler utelukkende om flere saksøkte. Spørsmålet er om saksøkernes

¹³⁴ Se Anders Bøhns kommentar til tvl. § 17-2 på Lovdata ([www.lovdata.no](http://lovdata.no)): <http://lovdata.no/pro/#document/NL/lov/2005-06-17-90/%C2%A717-2>

¹³⁵ Ot.prp. nr. 51 s. 431

¹³⁶ Schei mfl. s. 732

krav skal legges sammen, eller om kravet til ankesum må være oppfylt for hver enkelt. Tolkes ordlyden i § 17-3 første ledd første punktum antitetisk, kan det antas at hver enkelt saksøkers krav må bedømmes hver for seg. Dette kan imidlertid ikke legges til grunn. I den nevnte kjennelse inntatt i Rt-2013-897, Veirettkjennelse III, avgjøres spørsmålet. Saken omhandlet krav fra en rekke hytteeiere mot kommunen som grunneier om medeieendomsrett til en vei. 28 hytteeiere anket saken og gjorde hver gjeldende en økonomisk interesse i saken på kr 25 000. Selv om det ikke sies eksplisitt, fremgår det forutsetningsvis at ankeutvalget mener kravene må kumuleres.¹³⁷ Det kan stilles spørsmål ved rimeligheten av løsningen. Så fremt ikke den enkelte saksøkers krav tilfredsstillende verdikravet, kan det stilles spørsmål om hvorfor saken stiller seg annerledes fordi de fører saken sammen. Ankeutvalgets løsning må imidlertid like fullt legges til grunn.

5. Avsluttende merknader

I forarbeidene til tvisteloven uttalte tvistemålsutvalget at det vedrørende spørsmålet om en sak for saksøker angår ideelle interesser eller formuesverdier ”er vanskelig å se reelle grunner til at domstolene skal legge seg på en ”hard” linje”.¹³⁸ Det er i lys av denne uttalelsen interessant å gjøre seg noen betraktninger om hvorvidt rettspraksis har fulgt denne anvisningen.

Etter mitt syn er det særlig grunn til å trekke frem ankeutvalgets avgjørelser i Mastefestekjennelsen og Straffeoppreisningskjennelsen, se ovenfor i punkt 3.4.3.4. Kjennelsene angikk henholdsvis gyldigheten av et ekspropriasjonsvedtak og oppreisning etter uberettiget straffeforfølgning. I begge sakene gjorde ankende part gjeldende ideelle interesser som grunnlag for anken. I Mastefestekjennelsen ønsket legatet å verne om inngrep i en eiendom til allmennhetens gode. Oppreisningserstatning for uberettiget straffeforfølgning er en økonomisk kompensasjon, men dens begrunnelse har klare moralske trekk. Tanken er at kompensasjonen skal være samfunnets anerkjennelse av de sterke inngrep en straffeforfølgning representerer for et menneske. Det kan på dette grunnlaget stilles spørsmålsteget ved om Høyesterett har fulgt opp anvisningen i forarbeidene.

¹³⁷ Rt-2013-897 særlig avsnitt 15, men se også 13 og 14

¹³⁸ NOU 2001: 32 B s. 809

6. Kildeliste

Lover og konvensjoner:

- Lov 13. august 1915 nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven)
- Lov 13. august 1915 nr. 6 om domstolene (domstolloven)
- Lov 12. mai 1961 nr. 2 om opphavsrett til åndsverk (åndsverkloven)
- Lov 16. juni 1961 nr. 15 om rettshøve mellom grannar (grannelova)
- Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)
- Lov 27. august 1986 nr. 48 (endringslov)
- Lov 26. august 1990 nr. 54 (endringslov)
- Lov 26. mars 1999 nr. 17 om husleieavtaler (husleieloven)
- Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)
- Lov 28. april 2000 nr.34 (endringslov)
- Lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven)
- Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile saker (tvisteloven)
- Lov 27. juni 2008 nr. 71 om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)
- Lov 10. desember 2010 nr. 76 (endringslov)
- Convention 4 November 1951 for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms - Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter
- Protocol no. 7 of 22 November 1984 to the Convention 4 November 1951 for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms - Europarådets protokoll nr. 7, 22. november 1984 til Konvensjonen om beskyttelse av menneskerettigheter og grunnleggende friheter

Forarbeider:

- Innst. O. nr. 110 (2004-2005) Innstilling fra justiskomiteen om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
- Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) Om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
- Ot.prp. nr. 74 (2005-2006) Om lov om endringer i tvisteloven (endringer i straffeprosessloven og andre lover)
- NOU 2002: 32 A Rett på sak, lov om tvisteløsning (tvisteloven)
- NOU 2002: 32 B Rett på sak, lov om tvisteløsning (tvisteloven)

Rettspraksis:

Rt-1939-639-A
Rt-1993-339-U
Rt-1994-1643-U
Rt-1997-255-U
Rt-1997-1983-U
Rt-1998-482-U
Rt-1998-1115-U
Rt-2000-1599-U
Rt-2003-448-U
Rt-2005-1036-U
Rt-2008-815-U
Rt-2008-1040-U
Rt-2009-90-U
Rt-2009-508-U
Rt-2009-556-U
Rt-2009-1118-S
Rt-2009-1164-U
Rt-2009-1311-U
Rt-2009-1354-U
Rt-2010-915-U
Rt-2010-1542-U
Rt-2012-450-U
Rt-2012-786-U
Rt-2012-975-U
Rt-2012-1852-U
Rt-2013-472-U
Rt-2013-897-U
Rt-2014-90-U
HR-2014-616-U

Praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol:

EMDs dom 21. februar 1975 *Golder mot Storbritannia* [4451/70]

EMDs dom 28. mai 1985 *Ashingdane mot Storbritannia* [8225/78]

EMDs dom 6. desember 1988, *Barberà, Messegué og Jabardo mot Spania* [10588/04, 10589/04 og 10590/04]

EMDs dom 23. februar 1994, *Stanford mot Storbritannia* [16757/90]

Litteraturliste:

Bernt, Jan Fridthjof og Synne Sæther Mæhle, *Rett, samfunn og demokrati* (Oslo 2007)

Schei, Tore mfl., *Tvisteloven Kommentirutgave Bind I og II*, (Oslo 2007)

Robberstad, Anne, *Sivilprosess* (Oslo 2009)

Hov, Jo, *Rettergang I* (Oslo 2010)

Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 3 utgave (Bergen 2011)

Skoghøy, Jens Edvin A., *Tvisteløsning*, 2. utgave (Son 2014)

Internett:

Anders Bøhns kommentar til tvl. § 17-2 på Lovdata (www.lovdata.no):
<http://lovdata.no/pro/#document/NL/lov/2005-06-17-90/%C2%A717-2>